శ్రీపాద సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి నాటకాలు

హెచ్చరిక

శ్రీ శ్రీపాద సుబ్రహ్మణ్య శాస్త్రిగారి

చిన్నకథలూ,
నవలలూ,
నాటకాలూ,
నాటికలూ,
చరిత్రలూ,
మీగడతరకలూ,
ఖండకావ్యాలూ,
వర్ణచిత్రాలూ,
మెరుపుదెబ్బలూ,
వ్యాఖ్యానాలూ,
వ్యాసాలూ
మొదలయినవి

లిఖితరూపంగా, వారి, అనుమతి పొందకుండా
భాషాంతరీకరణం, ప్రదర్శనం, బ్రాడ్ కాస్టింగు,
రికార్డింగు, స్క్రీనింగు, అనుసరణం,
ముద్రణం, ప్రకటనం
వగైరా యేవిధంగానూ యెవరూ
వుపయోగించుకో గూడదు

శ్రీపాద సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి నాటకాలు

నిగళబంధనం

పబ్లిషర్సు
కలాభివర్ధనీ పరిషత్తు
రాజమహేంద్రవరం

రెండవకూర్పు 1951 ఏప్రిల్ ప్రతులు 1000

రాజమహేంద్రవరం
అద్దేపల్లి నాగేశ్వరరావుగారిచే
సరస్వతీ పవర్ ప్రెస్సున ముద్రించబడ్డది

ప్రధాన పోషకులు

శ్రీ అద్దేపల్లి నాగేశ్వరరావుగారు

ప్రొప్రయిటరు, సరస్వతీ పవర్ ప్రెస్, రాజమండ్రి

కీ. శే. దురిశేటి శేషగిరిరావు పంతులుగారు, కాకినాడ

మహారాజ పోషకులు

కీర్తిశేషులు

కళాప్రపూర్ణ, సాహిత్యసమ్రాట్టు

శ్రీ శ్రీ శ్రీ

శ్రీవిక్రమదేవవర్మ మహారాజులుంగారు డి.లిట్.

జయపురం

ప్రోత్సాహకులు

శ్రీ తూములూరి శివరామయ్య పంతులుగారు

బి. ఏ., బి. ఎల్. అడ్వకేటు. నెల్లూరు

శ్రీ వావిళ్ల వేంకటేశ్వర శాస్త్రిగారు

ప్రొప్రయిటరు: వి. రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్సు. మద్రాసు

శ్రీ వడిప వేంకటశాస్త్రి పంతులుగారు

భూస్వాములు. మహేంద్రవాడ

శ్రీ ద్వారంపూడి వేంకటరెడ్డిగారు

భూస్వాములు. అనపర్తి

శ్రీ బెజవాడ రామచంద్రారెడ్డిగారు

బి. ఏ., సి. బి. ఇ. భూస్వాములు. బుచ్చిరెడ్డిపాళెం

శ్రీ పుప్పల శ్రీరామమూర్తిగారు

మిల్లు ఓనరు. అనకాపల్లి

శ్రీ ఎం. వి. ఆర్. అణాహరాచార్యులుగారు

అగ్రహారంబారు. మద్రాసు

శ్రీ వి. నాగయ్యగారు

రేణుకా ఫిలిమ్సు డైరక్టరు. మద్రాసు

శ్రీ. నబ్బెళ్ళ వద్దయ్యగారు — కొంకుదురు

,, కర్రి చినవేంకటరెడ్డిగారు — మూరుపేరు

,, చిట్టి నారాయణమూర్తిగారు — తణుకు

,, ద్విభాష్యం వేంకటేశ్వర్లుగారు — చింతలూరు

,, ద్వారంపూడి రామారెడ్డిగారు — అనపర్తి

స మ ర్ప ణ ం

శ్రీ శ్రీపాద సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారికి,
వారి, షష్టిపూర్తి మహోత్సవ సందర్భాన,
సమ్మాన సంఘంవారు,

అనకాపల్లి వైశ్య ప్రముఖుల

భూరి విరాళాలతో
అచ్చు వేయించి సమర్పించిన పుస్తకం

పాత్రల వివరాలు

పురుషులు

1 తిమ్మరుసయ్య—మహామంత్రి

2 అచ్యుతదేవరాయడు—కృష్ణదేవరాయని సవతి తమ్ముడు

3 వియ్యన్న—నాగమ్మ సర్వసేనాధిపతి

4 విరూపాక్షరాయడు—తిప్పమ్మ చెల్లెలి కొడుకు

5 తిమ్మరాజు—తిప్పమ్మ మనుమడు

స్త్రీలు

1 నాగమ్మ—కృష్ణదేవరాయని తల్లి

2 తిప్పమ్మ—కృష్ణదేవరాయని సవతి తల్లి

3 లక్ష్మమ్మ—తిమ్మరుసయ్య భార్య

4 నీలమ్మ—కృష్ణదేవరాయణ్ణి ప్రేమించిన యువతి

5 రుక్కమ్మ—తిప్పమ్మ కోడలు

మరికొందరు పరిచారికలు దాసీలు, భృత్యులు వస్తారు

శ్రీపాద సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి నాటకాలు

నిగళబంధనం

మొదటి రంగం

మహామంత్రి తిమ్మరుసయ్య భవంతి. లోపలివసారాలో, తిమ్మరుసయ్య ఒక కుర్చీమీద కూచునివుంటాడు. ఎదట, అతనిభార్య లక్ష్మమ్మ నుంచుని వుంటుంది.

తిమ్మరుసయ్య—ఇంకేమి లాభం లక్ష్మీ? అంతా అయిపోయింది. అదొక స్వప్నం లాగ జరిగిపోయింది. అదొక కట్టుకథ అనుకుని వూరడిల్లు ఇక.

లక్ష్మమ్మ—మీకేం చెబుతారు. మనస్సులో నాటుకోడమే వస్తే ఆడది యిక మరిచిపోలేదు. కృష్ణ డెదురుపడితే మీ కెలా వుండేదో కాని, ప్రాజ్ఞత వచ్చిన కొడుకుని చూస్తే ఎలా వుంటుందో అలా వుండేది నాకు. అతను, దగ్గిరికి వచ్చి "అమ్మగారూ" అనేటప్పటికి నాకు వొళ్ళు గరిపొడిచేది. "ఇతగాణ్ణి నాకడుపున యెందుకు పుట్టించావు కాదు!" అని ఈశ్వరునిమీద నా కదోలా వుండేది.

తిమ్మరుసయ్య—వెర్రిదానా, కృష్ణుణ్ణి అంతవాణ్ణి చేసింది నేనూ, తెలియదూ? నిజంగా, నాకుడిభుజం, పడి పోలేదూ యిప్పుడూ?

లక్ష్మమ్మ—మీచెయ్యి మీరే నరుక్కున్నారు, తెలుసా?

తిమ్మరుసయ్య—సందేహ మేమిటి? అయితే, ఏమి చెయ్యగలనూ? రాజాజ్ఞ అలా వుంది మరి. ఈశ్వరాజ్ఞ నైనా తిరస్కరించవచ్చు గాని రాజాజ్ఞ జవదాటగలమా? రాజసేవ పాములతో చెలగాటమూ, కత్తులమీాది సామూను. ఏమాత్రం హెచ్చూ తక్కువా వచ్చినా బుర్ర లెగిరిపోతాయి గాని తరవాయి వుంటుందా?

లక్ష్మమ్మ—దౌర్జన్యాని కిదొక మెరుగువూతా, లౌక్యాని కిదొక కవచమూను. అయితే, కృష్ణుణ్ణి కడ తేర్చమనడంలో—

తిమ్మరుసయ్య—కడతేర్చ మని కాదు రాజాజ్ఞ, కళ్ళు పీకించమని మాత్రమే.

లక్ష్మమ్మ—కృష్ణుడు జీవచ్ఛవం అయిపోవా లనీ. కదూ? అయితే రాజాజ్ఞ కంటే యెక్కువ పనే చేశారు మీారు.

తిమ్మరుసయ్య—అది కృష్ణుని కోరిక.

లక్ష్మమ్మ—పోనీ, ఆవివరా లయినా చెబుతారా?

తిమ్మరుసయ్య—చెప్పడాని కేమి వుంది? రాజాజ్ఞ అనే టప్పటికి మీదపడి తలారి గుడ్లు పీకేశాడు. తర వాత ఆబాధ సహించలేకా, యిక బతికిమాత్రం లాభం యేమి టనీ, బతికివుండినంత కాలమూ తల్లి నేడ్పించడం మంచిది కాదనీ—

లక్ష్మమ్మ—ఇది సంతోష పెట్టడం, కదుటండీ?

తిమ్మరుసయ్య—ఒకవిధంగా అంతే. కుంటి అయినా, గుడ్డి అయినా కొడుకు—అందులోనూ ఏకపుత్రుడు బతికి వుండడమే తల్లికి సంబరం. అయితే, యిది సామాన్య సంసారుల సంగతి.

లక్ష్మమ్మ—నాగమ్మగారి బతుకు అంతకంటే మీరు అధ్వాన్నం చేశారు.

తిమ్మరుసయ్య—ఎంతచెట్టు కంతగాలి. పదవి పెద్దది కావాలి, బాధ్యత మాత్రం యెక్కువ వుండగూడ దంటే సాగదు మరి.

లక్ష్మమ్మ—ఊహూ.

తిమ్మరుసయ్య—నేలమీద కూచున్నవాడు పడితే దెబ్బా తగలదు, స్థితీ మారదు. కొండమీద వున్నవాడు పడితే మాత్రం పిండిపిండి—

లక్ష్మమ్మ—మనకి ధర్మసూత్రాలకు లోటేమిటి?

తిమ్మరుసయ్య—మరి కదపకు.

లక్ష్మమ్మ—తరవాత యేమి జరిగిందో చెప్పండి.

తిమ్మరుసయ్య—నువ్వు వినడం శ్రేయస్కరం కాదు.

లక్ష్మమ్మ—ఎంచేతో ?

తిమ్మరుసయ్య—నీగుండె బేజా రయిపోతుంది.

లక్ష్మమ్మ—మీరు గుండె రాయి చేసుకుని అపని చేశారు. మీరు చేసింది వింటే నాగుండె వజ్రమే అయి పోతుంది, యిబ్బంది లేదు, చెప్పండి.

తిమ్మరుసయ్య—అవునవును "వజ్రా దపి కఠోరాణి" కదూ ? కనుక విను. బతికివుండినంతకాలమూ తల్లి నేడి పించడం మంచిది కాదని "అది రాజాజ్ఞ అయితే యిది నాప్రార్థన. తల కొట్టించి వెయ్యండి" అన్నాడు కృష్ణుడు.

లక్ష్మమ్మ—మాట ముగియడం తరవాయిగా ఆ ప్రార్థన మన్నించేశారు మీరు. అవునా?

తిమ్మరుసయ్య—"కర్తా కారయితా—" కదూ ?

లక్ష్మమ్మ—అయితే, రాజాజ్ఞ నిర్వహించడాని కడ వికి వెళ్ళేముందు మీ రొక్కమాటు ఇంటికి వచ్చివుండ వలసింది.

తిమ్మరుసయ్య—ఎందుకూ ?

లక్ష్మమ్మ—కృష్ణుడు నాగమ్మగారి కొడుకు కాదు, నాకొడుకు.

తిమ్మరుసయ్య—కనక ?

లక్ష్మమ్మ—కత్తెడయితే ముందు నన్ను నరికేసి—

తిమ్మరుసయ్య—పిచ్చిదానా, మరి నన్ను నేనేం చేసుకున్నానో యెరుగుదువా?

లక్ష్మమ్మ—నిర్దోషిస్తీ, అమాయకుణ్ణీ సంహరించడంలో మీరు చాలా రాజభక్తి కనపరచుకున్నారండీ!

తిమ్మరుసయ్య—ఇంతకీ, లక్ష్మీ!

లక్ష్మమ్మ—(దుఃఖాతిరేకంతో గుక్కిళ్ళు మింగుతుంది)

తిమ్మరుసయ్య—లక్ష్మీ!

లక్ష్మమ్మ—ఇంకా యేమయినా మిగిలివుందా చెప్పవలసింది?

తిమ్మరుసయ్య—ఒక్క అక్షరమైనా లేదు; కాని, చూడూ, ఆవేశం తెచ్చుకోకు. శివుని ఆజ్ఞ లేనిదే చీమ అయినా కుట్టదు.

లక్ష్మమ్మ—ఒకొక్కొక్కప్పుడు పరమశివుడున్నాడా అనిపిస్తూ వుంటుంది. కాకపోయినా, కృష్ణుడు లేడు, నాగమ్మగారికింకేమీ లేదు. అంతా శూన్యమూ, అంతా అంధకారమూను. విజయనగరంలో అలాంటి మనిషి లేడు. దేవుడి కళ్ళు అతనిమీదే పడ్డాయి.

తిమ్మరుసయ్య—కృష్ణుడలాంటివాడు కాకపోతే, రాజాజ్ఞా అలా పుట్టకపోయేవుందును.

లక్ష్మమ్మ—పుట్టినా నాకు దుఃఖం లేకపోయి వుం

డును. (నిట్టూర్పు విడిచి) విడుస్తూవిడుస్తూ వున్న తామరమొగ్గ చిదిమేశారు మీరు.

తిమ్మరుసయ్య—చెప్పాను కాదూ? మనుష్యుని వల్ల యేమవుతుందీ? అయినా కృష్ణ డీక్షుద్రమానవ లోకంలో వుండ తగ్గవాడు కాడు.

లక్ష్మమ్మ—అత నుంటే మానవలోకంలో క్షుద్ర భావాలయినా వుండనియ్యకపోనుగా?

తిమ్మరుసయ్య—అదీ నిజం లాగే వుంది.

లక్ష్మమ్మ—అధర్మం జయించింది, నిజమే; కాని యిదే స్థిరమయి పోతుందా?

తిమ్మరుసయ్య—అసలు, స్థిరమైన పదార్థం యేమి వుందీ లక్ష్మీ!

లక్ష్మమ్మ—చివరికి వేదాంతం. మీా కాజ్ఞాపించిన రాజుండిపోయాడా, ఆరాజు కొడుకు మాత్రం రాజయి వుట్టికట్టుకుని వూరేగు తాడా? కృతకత్యు లైనవారు మాత్రం యెన్నయినా చెబుతారు శ్రీరంగ నీతులు.

(అప్పు డొక్క దూకున నీలమ్మ లోపలికి వస్తుంది. తిమ్మరుసయ్య వులిక్కిపడి చూస్తాడు. నీలమ్మ కైజారు దూసి తిమ్మరుసయ్యని పొడవబోతుంది. లక్ష్మమ్మ నీలమ్మ చెయ్యి పట్టుకుంటుంది, నిప్పులు కక్కుతూ చూస్తూ)

తిమ్మరుసయ్య—(ఉరిమినట్టు) నిలు. (సరిగా కూచుని)

నువ్వా? పోదు. విడిచి పెట్టు లక్ష్మీ!

నీలమ్మ—(స్తబ్ధ అయి, కైజారు జారవిడిచి, దుః ఖంతో కూలబడి) పాపాత్ముడా! నాకృష్ణుణ్ణి చూస్తే నీకు కళ్ళు కుట్టాయా?

లక్ష్మమ్మ—(నీలమ్మ చెయ్యి విడిచి నీలమ్మ కేసీ తిమ్మరుసయ్య కేసీ చూస్తూ వుంటుంది)

తిమ్మరుసయ్య—(మందహాసం చేస్తూ తల వంకించు కుంటాడు)

నీలమ్మ—నాకృష్ణుడు—నా దేవుడు— నా రాయుడు నిన్నేం చేశాడూ? ఎవళ్ళని మాత్రం యేమి చేశాడూ? దేవాలయంనుంచే తీసుకుపోయావుట, వొక్కమాటు మా కళ్ళబడనిస్తే నీపుట్టి మునిగి పోవునా?... దుర్మార్గుడా! ఈపాపం నిన్ను కట్టి కుడపదూ?

లక్ష్మమ్మ—ఎవరండీ యీఅమ్మాయీ?

తిమ్మరుసయ్య—మన దళవాయి పాపారాయుడుగారి కూతురు, నాగమ్మగారికి మేనగోడలివరస. తక్కిన సంగతి బోధపడిందా? (నీలమ్మతో) లే, చతికిలబడే వున్నావేం? కైజారు పుచ్చుకో.

నీలమ్మ—ఎందుకూ? క్షణం దాటిపోయింది. సమ యాని కీవిడ దగ్గిరే వుండి పోయింది మరి.

తిమ్మరుసయ్య—ఉంటే యేమీ? ఈమాటు అడ్డు

కోదులే.

లక్ష్మమ్మ—ఎంతపని చేశారండీ మీరు?

నీలమ్మ—(ఒకమాటు లక్ష్మమ్మని చూసి, తరవాత తిమ్మరుసయ్యకేసి తీక్ష్ణంగా చూస్తూ) కళ్ళు మూసుకుపోయి వున్నాడు. మంచీ చెడ్డా యేమయినా తెలుస్తోందా? బ్రాహ్మడట, ఛండాలుడు, రాక్షసుడు. (లక్ష్మమ్మకేసి తిరిగి) నీకపకారం చెయ్యక తప్పదు. అటురాజు చావడం వల్లా యిటు కాదనే వాడు లేకపోవడంవల్లా నీ మొగుడికి స్వాతంత్ర్యం వచ్చిందని పొంగి పోతున్నావు కాదూ నువ్వు? ఇం కెంతలే? కాకపోయినా, నీకళ్ళకున్నూ బాధ కలిగించడం యెందుకూ? (తిమ్మరుసయ్యకేసి తిరిగి) రాజకార్యధురంధరా! జాగ్రత్త. (కైజా రందుకుని, చివాలున లేచి వెళ్ళిపోతుంది)

తెరలో

1. గోవిందయ్యా, ప్రాణాలమీద తీపివుంటే తప్పుకో.

2. ఆ, నుంచో, కదిలావంటే——

తిమ్మరుసయ్య—(లోపలికి చూస్తూ) తిమ్మడూ, వెళ్ళిపోనియ్యి, స్వేచ్ఛగా.

లక్ష్మమ్మ—ఇదంతా యేమిటండీ?

తిమ్మరుసయ్య— (లేస్తూ) తరవాత చెబుతా. అక్కడ నాగమ్మగారి ఆత్మీయులు వురెక్కి వుంటారు.

దాసీలుకూడా కత్తులు దూసి వుంటారు, నుంచోడానికి పీలులేదు.

లక్ష్మమ్మ—ఇక తరవాయి యేమిటండీ?

తిమ్మరుసయ్య—చూస్తూ, వింటూ వుండు.

లక్ష్మమ్మ—ఇప్పటి కయినా మీాకు శాంతిమాట తలపెట్ట రన్నమాట.

తిమ్మరుసయ్య—శాంతా? ... .. వొకటే శాంతి. అగ్నిహోత్రం నగరం అంతటా పాకిపోయివుంటుం దప్పుడే. ఉరకలు వేసేస్తూ వుంటుంది. జగన్నాధరథం కదిలింది, యిక నిలవదు. లయం కావాలి. జనక్షయం కావాలి. రక్తం ప్రవహించాలి. పోలోపోలి అయిపోతుంది నగరం అంతా. ఆడవాళ్ళూ మొగవాళ్ళూ అని భేదం లేదిక అంతా కలపటమే. మారణం యెన్నివిధాల జరగాలో అన్నివిధాలా జరుగుతుంది. లక్ష్మీ, బోధపడిందా? సుడిగాలి ప్రారంభం అయింది. అనూర్యంపశ్యలున్నూ వీధికి వచ్చి పరవళ్ళు తొక్కుతారు. ఈతుపాను నీ మీాదికీ మొగ్గివుంది సుమా.

లక్ష్మమ్మ—కనపడుతూనే వుంది.

తిమ్మరుసయ్య—ఈకల్లోలం అణగిపోయే దాకా నాకు తెరపివుండదు. నువ్వెక్కడో, నే నెక్కడో, తెలిసిందా?

లక్ష్మమ్మ—నాకోసం మీకు బెంగవద్దు.

తిమ్మరుసయ్య—ఎప్పటి కేమిటో ? జాగ్రత్త.

లక్ష్మమ్మ—తేనెపట్టు కదిపారు మీరు. స్త్రీల చాతుర్యం చూస్తారు పురుషు లిప్పుడు. (ఇలా అని తిమ్మరుసయ్య నడికట్టున వున్న కటారి వుళాక్కుంటుంది, గంభీరంగా చూస్తూ)

తిమ్మరుసయ్య—(తానూ గంభీరంగా చూస్తూ తల పంకించుకుని) అలా వచ్చావా ?

లక్ష్మమ్మ—రాక ?

తిమ్మరుసయ్య—ఊహూ.

లక్ష్మమ్మ—అక్కడ మీ రేమి చేస్తే యిక్కడ నే నది అనుకోండి. ముందు ఆడదాన్ని, తరవాత రెక్కలు లేనిదాన్ని చేసి, చివరికి నాగమ్మగారికి సర్వనాశం కలిగించారు కారూ మీరూ? అదేమిటో చూస్తాను. దిక్కు లేనివాళ్ళకి దేవుడే దిక్కు, తొందరపడకండి. జగన్నాథ రథం కదిలిం దన్నారు మీరు, నిజమే కదిలింది. అడ్డమైనవాళ్ళ నందరినీ పచ్చడిచేసుకుంటూ కదలిపోతుం దది. నాలుగు తలుపులూ బిగించి పట్టుకుందా మనుకుంటే పిల్లి మీదపడి గుడ్లు పీకేస్తుంది తెలుసా మీకు ? సముద్రంలో యెంత చల్లదనం వుందో అంత బడబానలం వుందనీ, రాక రాక అది పైకే వస్తే యిక పట్ట

వస్తా లుండ వనీ యెరుగుదురా మీారు? వెళ్ళండి, చూస్తాను.

తిమ్మరుసయ్య—(శిరస్సునచెయ్యి ఉంచి దీవిస్తూ) సెబాస్. స్వస్వరూపజ్ఞానం కలిగింది, లక్ష్మీ, శ్రీ జయం తథ్యం, వెళ్ళిపో.

(లక్ష్మమ్మ వంగి, కైజారు కింద వుంచి, తిమ్మరుసయ్య పాదాలు కళ్ళ కద్దుకుని వెళ్ళిపోతుంది)

తిమ్మరుసయ్య—కొడుకు చేతిలో తండ్రీ, భార్య చేతిలో భర్తా పోషిపోడం కంటే అందం యేమిటీ! సంక్ర మించిన అధికారం అన్యాక్రాంతం కాకుండా వుండడాని కామె వుచ్చులు పన్ని తే, అధికారం చేజిక్కించుకోడాని కీమె గుండెలు తీస్తారు. ఇందులో యెవరు తీసిపోతారూ! అక్కడ భర్త మంత్రీ, యిక్కడ భార్య మంత్రీసీ. చాలా చక్కని సన్నివేశం యిది.

తెరలో

1 నూరప్పా!

2 రథం సిద్ధంగా వుంది అమ్మగారూ!

1 సరే, వస్తున్నాను.

తిమ్మరుసయ్య—విడ్డూరాలు పుట్టాయంటే పుట్టవూ! మహారాజు, పోతూ పోతూ సుఖాన వున్న ప్రాణాలు దుఃఖాన పడవేసి పోయారు. ఎరగనివాళ్ళకి రాజ్యాశ

పుట్టించారు. లక్ష్మీ మంత్రాంగంలో తిమ్మరాజు హత్య కోసం ప్రయత్నాలు సాగుతాయి. నీలమ్మ, నామీది కసి అలా మళ్ళిస్తుంది. దీని కంతటికీ మొకటి సహ్య వోర్వలేని తిమ్మమ్మగారే కారణం. కృష్ణరాయడు లేక పోవా లనుకుంటే, ఆవిడ మనమడే లేకుండా పోయే యోగం పట్టేటట్టుంది.....(తల పంకించుకుంటూ) హూ, హూ, వీరభోజ్యమైన రాజ్యం నక్కజిత్తులకా నిలుస్తుంది? ఈఅంతఃకలహాలు కారణంగా సామంతులలోనూ, మండలేశ్వరులలోనూ, సరదార్లలోనూ స్వేచ్ఛావాంఛ ప్రబలవచ్చు. శత్రువులున్నా భేరీలు మోగించవచ్చు. జాగ్రత్తగా వుండాలి. (ఆలోచించి, తల పంకించుకుని) తిమ్మమ్మగారి నగరికి వెడదాం.

రెండో రంగం

•••○○•••

(నాగమ్మ నగరు. ఒక వసారాలో, నాగమ్మ, పీట మీద కూచుని వుంటుంది. కైజారు ఎదట వుంచుకొని, ఆమె కొకపక్కగా నీలమ్మ కూచుని వుంటుంది. ఆపని మీదా యీపనిమీదా దాసీలు అటూ యిటూ తిరుగుతూ వుంటారు)

నాగమ్మ—నేనా వయసు మళ్ళినదాన్ని. నువ్వా పసికూనవు. పైగా, యిద్దరికీ దుఃఖం తలమునకలుగా వుంది. మనం పగతీర్చుకోగలమా తల్లీ?

నీలమ్మ—ఎందుకు తీర్చుకోలే మత్తయ్యా? యథాశక్తి. ఎవరు చేసినా అంతేగా? పుట్టింది రాచకులం గదా, తీరని అపకారమూ, పరాభవమూ జరిగాక కుక్కిన పేలమాయి పడివుండమూ? శరీరం దహించుకుపోతోంది నాకు. ఇక యీజన్మకి సుఖ మెలాగా లేదు, బతుకూ సందేహమే. వీలయినంతవర కయినా పగతీర్చుకోకపోతే యింకెందుకూ యీశరీరాలు?

నాగమ్మ—నాకూ నీకూ భేదం వుందమ్మా!

నీలమ్మ—పాతా క్రొత్తాను. అంతకంటే యేమీ లేదు. తిమ్మరుసయ్య చేసిన గాయంమీద మీరు కారం చల్లవద్దండీ అత్తయ్యా!

నాగమ్మ—కొంచెం వెనకా ముందూ —

నీలమ్మ—వెనక నయ్యాను, ముందు గొయ్యాని. అడియాసలు వద్దండీ అత్తయ్యా! బదులు తీర్చుకోడమూ, ఆలోకానికి వెళ్ళిపోడమూ —

నాగమ్మ—నీది వ్యగ్రోత్సాహం తల్లీ!

నీలమ్మ—కనకనే పగతీర్చుకోవాలని దీక్ష. తిమ్మరుసయ్యని విడిచిపెట్టినా యిబ్బంది లేదు, ఆనిర్భాగ్యుణ్ణి పాడిచెయ్యాలి, అంతే.

నాగమ్మ—ఏనిర్భాగ్యుణ్ణి?

నీలమ్మ—వాణ్ణీ...... తెలియలేదూ? ఎవడికి రాజ్యం

తెక్కదని చచ్చిన రాజు ఇంతపని చేయించాడో—

నాగమ్మ—తిమ్మరాజునా ?

నీలమ్మ—పేరు చెబితే పాపం చుట్టబెట్టుకుంటుంది అత్తయ్యా, వాణ్ణే.

నాగమ్మ—(ఆనందావేశంతో) ఏమన్నావు కోడలా?

నీలమ్మ—(ఉద్రేకంతో) ఎవని మూలంగా నాకు బావయ్యగారు లేకపోయారో ఆయేల్నాటికలనిగాణ్ణి హతం చేసి, మీ పెద్ద సవతి కడుపున చిచ్చుపెట్టి—

నాగమ్మ—ఎంత చల్లనిమాట అన్నావు తల్లీ! ఏదీ, వొక్కమాటు—

(నాగమ్మ మంగాళ్ళమీద లేచి చేతులు చాపుతుంది. నీలమ్మకూడా మంగాళ్ళమీద లేచి నాగమ్మ చేతుల్లోకి వాలుతుంది. నాగమ్మ నీలమ్మని గట్టిగా కౌగలించుకుని మూర్ధాఘ్రాణం చేస్తుంది)

నాగమ్మ—నాకూనా, యిక, నీకు అడ్డు చెప్పను. ఎలా చేస్తావో ఆకాస్త పనీ చేసేస్తివా, తరవాత నువ్వూ నేనూ కూడా సంతోషంగా బావయ్య దగ్గిరికి వెళ్ళిపోవచ్చు.

నీలమ్మ—ఇంతవరకూ నాకు కసేగాని, మీ ప్రోత్సాహం లేకపోయింది. ఇక చూసుకోండి, ఆనడపీనుగు నట్టింట పడుపులూ పెడబొబ్బలూను.

(అప్పుడొక దాసి వస్తుంది)

దాసి—లక్ష్మమ్మగారు దయచేశారుట అమ్మగారూ!

నాగమ్మ—ఏలక్ష్మమ్మగారే?

దాసి—మహామంత్రి—

నీలమ్మ—తిమ్మరుసయ్య పెళ్ళామా? వచ్చిం దంటే పొడిచేస్తాను, ఏమండీ అత్తయ్యా?

నాగమ్మ—నువ్వుండు తల్లీ! మొగుడు మింగెయ్య డమూ, పెళ్ళాం పరామర్శ చెయ్యడమూనా?

నీలమ్మ—ఏమండీ 'అత్తయ్యా?

నాగమ్మ—తొందరపడకు తల్లీ!

నీలమ్మ—నే నాగలే నండీ!

నాగమ్మ—వచ్చిన పనేమిటో తెలుసు కోకుండా తొందర పడవచ్చునా అమ్మా?

దాసి—ఏమి సెలవు అమ్మగారూ?

నాగమ్మ—తల్లీ, తీసుకురమ్మంటున్నాను.

నీలమ్మ—చిత్తం అత్తయ్యా!

నాగమ్మ—వెంట యెవ్వరైనా వున్నారా, వొక్కరే దయచేశారే?

దాసి—ఆవిడ తమ్ముడు, మాచిరాజు వెయ్యన్న గారున్నూ దయచేశారుట అమ్మా!

నాగమ్మ—సరే, తీసుకురా.

(దాసి వెళ్ళిపోతుంది)

నాగమ్మ—(సాలోచనగా) ఎందు కయి వుంటుందీ ?

(అప్పుడు దానివెంట లక్ష్మమ్మా, మాచిరాజు వియ్యన్నా వస్తారు. దాని పక్కకి తప్పుకుంటుంది. నాగమ్మ చూసి, మొగం వంచుకుంటుంది)

నీలమ్మ—(ఆవేశంతో లేచి) అక్కడే నుంచో. అడుగు ముందుకి వేశా వంటే బాగా జరగదు.

లక్ష్మమ్మ—బాగా జరగ దంటే ?

నీలమ్మ—పొడిచేస్తాను.

లక్ష్మమ్మ—చాలా మంచిమాట. దాని అగత్యం వస్తుంది, దీక్ష నీళ్ళు కారిపోనివ్వకు.

నీలమ్మ—(తెల్లపోతుంది)

లక్ష్మమ్మ—నాగమ్మగారూ, తమకు గొప్ప ఆపద వచ్చింది. అయినా, నేనిప్పుడు పరామర్శ చెయ్యడానికి రాలేదు.

నాగమ్మ—భర్త చేసినదానికి తరవాయి తీర్చడానికి వచ్చారా మరి ?

లక్ష్మమ్మ—అక్షరాలా అంతే. తమరు సరిగా గుర్తించారు.

నాగమ్మ—అది రాజుగారి ఆజ్ఞ. అయితే, యిది రాణీగారి ఆజ్ఞ కాబోలు.

లక్ష్మమ్మ—రాజు చచ్చిపోయాడు. రాజే లేనప్పుడిక రాణీ అంటే యేమిటీ ?

నాగమ్మ—అంటే ?

లక్ష్మమ్మ—విజయనగరసింహాసనం యిప్పుడు కాళీగా వుంది. అధిష్ఠాత యెవరూ అని రాజ్యం యెదురు చూస్తోంది నాగమ్మగారూ !

నాగమ్మ—మీ మాటలు విచిత్రంగా వున్నాయి. దాపరికం యెందుకూ, మీరు నేననుకున్న పనికోసం వచ్చివుండక పోతే, సంగతి యేమిటో స్పష్టంగా చెప్పండి.

లక్ష్మమ్మ—చెప్పవలసిందిచాలానూ వుంది, చెబుదా మని ఉత్కంఠా వుంది. అయితే, చెప్పింది వ్యాతంగా స్ఫురించా లంటే, ముందు, తమరు నా కొకటి దయ చెయ్యాలి.

నాగమ్మ—ఏమి టదీ ?

లక్ష్మమ్మ—మంత్రి పదవి.

నీలమ్మ—(ఉద్రేకంతో) వల్లకాదు. నువ్వు మా కక్కరలేదు, వెళ్ళిపో.

నాగమ్మ—(నీలమ్మతో) ఒక్క క్షణం వూరుకో తల్లీ ! (లక్ష్మమ్మతో) మంత్రిపదవా లక్ష్మమ్మగారూ ?

లక్ష్మమ్మ—అవును. ప్రధానమంత్రిపదవి దయ చెయ్యాలి.

నాగమ్మ—నేనా ? మీకా ?

లక్ష్మమ్మ—తమరే, నాకే.

నాగమ్మ— నాకేమి వుందని—

లక్ష్మమ్మ— నరసరాయలవారి దేవేరికి లేని దేమి వుంటుందీ జగత్తులో?

నాగమ్మ—ఆప్రభువుకి నే నొక్కర్తినే దేవేరిని కాదుగా?

లక్ష్మమ్మ—ఎందరుండినా యీవాళ అందరి అంత స్థూ వొక్కటేగా?

నీలమ్మ—(చకిత అయి నాగమ్మతో) అత్తయ్యా!—

నాగమ్మ—నువ్వుండు తల్లీ? ఏమంటారు లక్ష్మమ్మ గారూ?

లక్ష్మమ్మ—రాజంటూ యిప్పు డెవరూ లేడు నాగమ్మగారూ! అదిగాక వీడి తరవాత రాజు కావలసినవాడు ఫలానా అని యిద్దరి మొగాలమీదా రాసివుంటుందా? రాజయోగం వున్నవాడు ఒక రాజు కొడుకే అయి వుండనక్కరలేదు. ఒకరి రాజ్యం ఆక్రమించుకోవచ్చు. ఒకరాజ్యం కల్పించుకోవచ్చు. ఇంతకీ—రాజుల కొడుకు లెందరో వొట్టి వన్నానులయిపోయారు. సామాన్యు లెందరో రాజులూ, చక్రవర్తులూ కూడా అయిపోయారు.

నాగమ్మ—అది నిజమే కాని, మీరిప్పుడు నాకు చెబుతూ వున్నది తుద కమృతం అవుతుందో, విషం—

నీలమ్మ—విషం విషం. ఈవిడమాటలు నమ్మ

వద్దు అత్తయ్యా!

నాగమ్మ—వినిపించుకోవ్రా నాకూనా; మీరేమం టారు లక్ష్మమ్మగారూ?

లక్ష్మమ్మ—గ్రహించుకో గలిగితే యీ చెప్పింది చాలు, గ్రహించుకోలేకపోతే యింకెంత చెప్పినా వొట్టిదే కనక, నే నిక వొక్క అక్షర మయినా చెప్పను.

నాగమ్మ—భల్లూకప్పట్టు పట్టారే! ఇదమిత్థం అని నిరూపించుకోలేకుండా వున్నాను గాని, యేదో కొత్త కల్పన కనపడుతోంది మీమాటల్లో. మీరాక పరామర్శకి కాక, నే ననుకున్నది చెయ్యడానికీ కాక — నావల్ల మంత్రి పదవి పొందడాని కయితే—మీవుద్దేశం యేమయినా నా కిదివరకి జరగినదానికంటే గొప్పవిపత్తు తటస్థించదు. కనక (లేచి లక్ష్మమ్మను సమీపించి) ఇదిగో, నాభవిష్య ద్రాజ్యాధిపత్యానికి మిమ్మల్ని నామంత్రిగా నియమించు కుంటున్నాను. (చేతిలో చెయ్యి వేస్తుంది)

లక్ష్మమ్మ—సంతోషం! తమకు నాయెడల పరమ విశ్వాసం కలిగింది కనక, ఇది నా అదృష్టానికి గొప్ప గురుతు కనక, నేను తమకు రాజ్యాధిపత్యం సంక్రమించాక నా సకల శక్తులూ ధారపోసి అభ్యుదయ పరంపరా ప్రాప్తిగా—

నాగమ్మ—అదేమిటి లక్ష్మమ్మగారూ?

లక్ష్మమ్మ—తమరు చేసింది మాత్రం యేమిటి నాగమ్మగారూ ?

(ఇద్దరూ ఒక్క క్షణం గంభీరంగా చూసుకుంటారు)

నాగమ్మ —(లక్ష్మమ్మచెయ్యి గట్టిగాపట్టుకుని) మీరు ఈక్షణం మొదలుకునే నాకు మహామంత్రులు, సరా ?

లక్ష్మమ్మ—అదీమాట. నాగమ్మగారూ, బాగా ఆలోచించుకోండి. తమ రిప్పుడు తమ ఆపద లన్నీ నా మీద పెట్టారు. ఇదీ తమరిప్పుడు చేసిన పనికి అర్థం. నేను పునస్స్వాత్రిగా మీకష్టాలు నానెత్తిమీద వేసుకున్నాను.

నాగమ్మ—పరమసంతోషం.

లక్ష్మమ్మ—ఇక చిత్తగించండి. రాజ్యాలు మంత్రాధీనాలు. మంత్రాలకు భౌతికరూపాలే మంత్రులు. కనక, ప్రభువులు, మంత్రులమాటలు పాలిస్తూ వుండాలి.

నాగమ్మ—సరే.

లక్ష్మమ్మ—అక్కడ భర్త మంత్రీ, ఇక్కడ భార్య మంత్రీని. ఇక ప్రయోజనమూ పరస్పరవ్యతిరేకం. చిత్తగించారా ?

నాగమ్మ—చిత్తం.

లక్ష్మమ్మ—చిత్తం అంటే చాలదు. పరస్పరం అంటే మొప రెవరికీ ?

నాగమ్మ—నాకూ నాసవతికీని.

లక్ష్మమ్మ—అవునుగదా? కాని సామాన్యదృష్టి కిది అందదు. మీరు సరిగా గుర్తించడం నా అదృష్టం.

నాగమ్మ—ఇంగితజ్ఞానం లేనివాట ప్రాణసఖ్యం వహించడం అపాయకరం కదా లక్ష్మమ్మగారూ!

లక్ష్మమ్మ—వొట్టి అపాయకరం కాదు, మహా—అపాయకరం. పోతే, తమకు తీరని అపకారం సంభవించింది. ఈ అపకారం యెవరు చేశారని కాదు మనం ఆలోచించుకోవలసింది, ఎవరికోసం అనీ, ఎవరు చేయించారనీ—

నాగమ్మ—స్పష్టంగా నాసవతి కొడుకు చేయించాడు, ఆలోచన యెందుకూ?

లక్ష్మమ్మ—అంతే కాదు.

నాగమ్మ—అవునవును, దానికి కారణం నాసవతి ప్రోత్సాహం, తెలుసునమ్మా! నాకొడుక్కి విషప్రయోగం చేయించడానికి మూడుమాట్లు ప్రయత్నించింది దావిడ, మరిచిపోయానా లక్ష్మమ్మగారూ?

లక్ష్మమ్మ—అవునుగదా?

నాగమ్మ—ఏగ్రహమో వక్రించింది, యిప్పుడిలా చేశారు గాని; అప్పుడు మీభర్తగారే కాదూ నా తండ్రిని నాకు తక్కించినవారూ?

లక్ష్మమ్మ—అంటే, తమకు శత్రువు లెవరో, సాధించ వలసినవా రెవరో—

నాగమ్మ—తెలుసును తల్లీ, తెలుసును.

లక్ష్మమ్మ—కనక, మావారి విషయమై యిప్పుడు తమ అభిప్రాయం యేమిటో—

నీలమ్మ—(ఉద్రేకంతో) ఓహో, అదా అమ్మా యెత్తూ! అత్తయ్యా—

నాగమ్మ—(నీలమ్మతో) ఇంకొక్క క్షణం వూరుకో తల్లీ! సెలవివ్వండి లక్ష్మమ్మగారూ!

లక్ష్మమ్మ—చేయించేవా డొకడూ, చేసేవాడు మరొకడూ అయినప్పుడు—చేయించేవాణ్ణి లేకుండా చేసుకుంటే యిక చేసేవా డెవడూ?

నాగమ్మ—విడమర్చి చెప్పండి లక్ష్మమ్మగారూ!

లక్ష్మమ్మ—కృష్ణుడు ప్రయోజకుడు కనక, తమ అనంతరం తమ కొడుక్కి రాజ్యం తక్కనివ్వ డేమో నని యేలినవారి సవతికొడుకు చేయించా రీపని. మనం యిప్పుడు ఏలినవారి సవతికొడుకు స్థానీయులను లేకుండా చేసుకోవాలి, ఇందుకు మన కెవరు అడ్డూ?

నాగమ్మ—బాగా సెలవిప్పించండి.

లక్ష్మమ్మ—ఏ రాజ్యంకోసం వారు మన కృష్ణుణ్ణి లేకుండా చేశారో, ఆ రాజ్యంకోసం, మనమున్నా

ఆ కుర్రకుంకని లేకుండా చేద్దాం.

నాగమ్మా, సీతమ్మా చకితులై చూసుకుంటారు.

లక్ష్మమ్మ—దాంతో మనమూ వారూ సమాన మవుతాం. ఇక నరసరాయలవారు పెంచి పెద్దచేసిన రాజ్యం—

నాగమ్మ—ఆమహారాజు కొడుకు అచ్యుతం వుండనే వున్నాడు, ఆవిషయమై మనకి బెంగ అక్కరలేదు.

లక్ష్మమ్మ—తమ దెంత వెర్రి నాగమ్మగారూ, మన కృష్ణుని కంటే యెక్కువటండీ అచ్యుతరాయలవారు, తిప్పమ్మతల్లికీ ?

నాగమ్మ—అవును సుమండీ, వంశం అయినా నిలవ నిస్తుందో లేదో ఆరాక్షసి.

లక్ష్మమ్మ—అలాకాక:—ఏదయినా యెరపెట్టి అచ్యుత రాయలవారిని చేరతీస్తా రేమో తిప్పమ్మగారు ?

నాగమ్మ—అప్పుడు మనం యేమవుతామూ ? నిజమే, ఇదీ చూసుకోవలసిందే.

లక్ష్మమ్మ—అప్పుడే అయిందా, యింకా వుంది నాగమ్మగారూ, చూసుకోవలసింది.

నాగమ్మ—అదేమిటీ ?

లక్ష్మమ్మ—ఏలినవారినీ కన్నెత్తిచూడక, తిప్పమ్మ గారితోనూ కలియక, అచ్యుతరాయలవారు—

నీలమ్మ—అవునవును, ఓబమ్మత్తగారికి మాత్రం రాజ్యకాంక్ష కలక్కుండా వుంటుందా అత్తయ్యా?

నాగమ్మ—అవును సుమా, ఆ మహారాజుదగ్గిరనుంచి చూసుకుంటే అచ్యుతాని కున్న అధికారం తిమ్మన్నకి లేదు, నిజమే లక్ష్మమ్మగారూ!

లక్ష్మమ్మ—కనక, సింహాసనం కోసమనున్నా మనం మొగబడాలి.

నాగమ్మ—చాలా గొప్ప ఆలోచన మీది. అయితే, సాధ్యమా మనకి?

లక్ష్మమ్మ—సింహాసనమే ఏలినవారి ప్రాప్యం. నిష్కంటకం అయిన సింహాసనం కోసమే తమరు ఎదురు చూస్తూ వుండాలి. ఏమంటే? పగతీర్చుకోడమే మన ప్రాప్యంఅయితే, అది తీర్చుకున్నా మనుకోండి. సింహాసనం నిష్కంటకం చేసి అది వీధే పోయేవాడు ఎగరవేసుకు పోయేటట్టు చెయ్యమా?

నాగమ్మ—బాగుంది మీరు చెప్పింది.

లక్ష్మమ్మ—నరసరాయలవారి దగ్గిరనుంచి చూస్తే అచ్యుతరాయలవారికంటేనూ ఏలినవారే దగ్గిరవారు నాగమ్మగారూ!

నీలమ్మ—అవునండీ అత్తయ్యా! వ్యవహారం అంతా చక్కబెట్టడానికి మేమున్నాం—

లక్ష్మమ్మ—అదీ మాట. ఏలినవారికి సింహాసనం స్వాధీనపరచడం మా ప్రాప్యం. అందుకు కావలసిన పన్నాగం, పని—ఆగొడవ అంతా మాది.

నాగమ్మ—సరే, యేటి కష్టపడదాం. అయితే, డబ్బే మాత్రం కావా లంటారు?

లక్ష్మమ్మ—ఉంటే కోట్లు చాలవు. లేకపోతే దమ్మిడీ అయినా అక్కరలేదు, (పక్కకి చూచి) ఇలా రా తమ్ముడూ!

(అప్పుడు వియ్యన్న వస్తాడు)

వియ్యన్న—(చేతులు కట్టుకుని నాగమ్మ యెదట వంగి) తమ ఆజ్ఞ నిరీక్షిస్తున్నాను.

లక్ష్మమ్మ—ఇతను మాతమ్ముడు. అంటే పింతల్లి కొడుకు. పేరు మాచిరాజు వియ్యన్న. బావగారికి తీసిపోడు. ఏలినవారికి నమ్మిన బంటుగా వుంటాడు.

నాగమ్మ — అలాగా?

లక్ష్మమ్మ—తగినంత అగత్యం వచ్చేదాకా లోప ల్లోపలే వుందాం మనం. ప్రత్యక్షంలో, మంత్రి అయినా, సేనాధిపతి అయినా, భృత్యుడయినా సర్వమూ మా తమ్ముడే.

నాగమ్మ—(చేతులు జోడించుకుని వియ్యన్నతో) నన్ను వొడ్డెక్కించాలి మీరు.

వియ్యన్న—ఏలినవారికి నా జీవితం మీాదుకట్టి వుంచాను. తమరు నిశ్చింతగా వుండవచ్చు.

నాగమ్మ—మంచిది నాయనా! అయితే, నాగమ్మ గారూ, ఇంకెవరెవ రున్నారూ మనకీ?

లక్ష్మమ్మ—మామరిది గోవిందరాజూ, నాఅల్లుడు అప్పన్నా చివరి కిటే తిరుగుతారు, సందేహం లేదు. ఏమంటావు తమ్ముడూ?

వియ్యన్న—సందేహ మేమిా? వారినిబట్టినీన్ని అనేక మంది ఇటే వుంటారు.

లక్ష్మమ్మ—ఇక్కడి సంగతి సెలవిప్పించండి.

నాగమ్మ—నీలమ్మని చూస్తూనే—

నీలమ్మ—ఆవురుగుని నేనే నలిపివేస్తాను.

లక్ష్మమ్మ—ఒక్క సంగతి ముందు తమతో మనవి చేసుకుంటున్నాను. ఒకరిమాటలు విని తమరు నన్ను మానించగూడదు. నే నేమి చెప్పినా విని నమ్మి ఆచ రిస్తూ వుండాలి.

నాగమ్మ—అలాగే జరిగిస్తాను. నేను మనస్ఫూర్తిగా మిమ్మల్ని నమ్మాను. అయితే, మానీలం అలా యెందుకు చేసిందో—

లక్ష్మమ్మ—ఎరుగుదును.

నాగమ్మ—నాకోడలి పక్షాన ముందు నేను క్షమించ

కోరుకుంటున్నాను. (నీలమ్మతో) లక్ష్మమ్మగారి పాదాలు పట్టుకో తల్లీ!

నీలమ్మ—(లక్ష్మమ్మ పాదాలుపట్టుకుని) క్షమించండి.

లక్ష్మమ్మ—(నీలమ్మని లేవనెత్తుతూ) దీక్ష మరిచి పోవద్దు; కాని స్థలం మార్చు. ఎప్పటి కయినా నువ్వే ఆపని చెయ్యాలి.

నీలమ్మ—చిత్తం, ఇక చూస్తురు గాని.

లక్ష్మమ్మ—నాగమ్మగారూ, మా కిప్పటికి సెలవు దయచేయించండి. ఎప్పు డగత్యం అయితే, అప్పు డిక్కడ రెక్కలు కట్టుకువచ్చి వాల్తాము.

నాగమ్మ—చిత్తం, మీరు కావా లంటే యాభయి లక్షలు గుమ్మరిస్తాను సుమండీ లక్ష్మమ్మగారూ!

లక్ష్మమ్మ—ఉండనివ్వండి. ఇప్పు డెందుకూ తమ్ముడూ?

వియ్యన్న—ఇప్పుడెందుకూ? కాకపోయినా మూాల ధనం కదపవలసిన అగత్యం యెప్పుడూ రానివ్వను. మన విరోధుల మండలాలు నిత్యసంపన్నా లయి వున్నాయి. కన్ను గీటానంటే యేనుగులమీద వేసుకువస్తారు మన వాళ్లు. కాకపోయినా, ఇక్కడి ఖజానా మీద కూడా మన మాటకి చెలామణీ వుంది. తమరు ఆజ్ఞమాత్రమే దయచేస్తూ వుండాలి.

లక్ష్మమ్మ—మరి సెల విప్పించండి.

నాగమ్మ—సెలవు.

వియ్యన్న—మహారాణీ, సెలవు దయచెయ్యండి.

నాగమ్మ—మంచిది నాయనా!

నీలమ్మ—చిన్నత్తయ్యా, సెలవు.

లక్ష్మమ్మ—మంచిదమ్మా!

(లక్ష్మమ్మా వియ్యన్నా వెళ్ళిపోతారు. నాగమ్మా, నీలమ్మా వారిని సాగనంపి వెనక్కి మళ్ళుతారు.)

నాగమ్మ—ఇదంతా యేమి టంటావు తల్లీ?

నీలమ్మ—అప లేమి టయినా, చివరి కేమయినా ఆలోచన మాత్రం బాగుంది. బావయ్యగారిని కన్నందుకు తమరూ, కొలిచినందుకు నేనూ యింతకంటే చెయ్యవలసింది లేదు.

నాగమ్మ—పీలుతప్పితే చంపి చచ్చిపోదాం.

నీలమ్మ—ఎందు కయినా లక్ష్మమ్మగారి సెలవు కావాలి. మనకి వేరే ఆలోచనే అక్కరలేదు.

నాగమ్మ—మొగుడికి తగ్గ పెళ్ళాం ఆవిడ. ఇది తిమ్మరుసయ్యగారికి గుక్కతిప్పుకోనివ్వని పన్నాగం అవుతుంది తప్పదు. చూతాం.

నీలమ్మ—మా బాబయ్యగారితో కూడా యీసంగతి ఆలోచించడం మంచిదండీ!

నాగమ్మ—అవును తల్లీ, వర్తమానం చేద్దాం. ఇంతలో మనం శాస్త్ర ధారకం చేతాం రా తల్లీ!

సీలమ్మ—దయచెయ్యండి.

మూడో రంగం

(తిప్పమ్మ నగరు. ఒక పీటమీద తిప్పమ్మా, మరో పీటమీద తిమ్మరుసయ్యా కూచుని వుంటారు.)

తిప్పమ్మ—దినాలు వెళ్ళిపోయిన వెంటనే అబ్బాయికి పట్టాభిషేకం అయిపోవాలి. ఆలస్యం కావడానికి వల్లకాదు.

తిమ్మరుసయ్య—ఆలస్యం యెందుకూ? పొద్దున్నే వర్తమానించి కనుక్కున్నాను, పదమూడో నాడే బహు మంచి ముహూర్తం స్థిరపరిచారు సిద్ధాంతిగారు.

తిప్పమ్మ—బాగుంది. ఈలోపున సన్నాహాలన్నీ పూర్తి చేయించండి తమరు.

తిమ్మరుసయ్య—తమరు పైపెత్తనాని కెవరిని నియమించారో సెలవిప్పిస్తే—

తిప్పమ్మ—తమ రుండగా మళ్ళీ యెవరో యెందుకూ పంతులుగారూ? కాకపోయినా, దాయాదులనునమ్మి చేర తియ్యడానికి వీలులేదు. నా ఆత్మీయులలో సొంతపనులు విడిచిపెట్టుకుని వచ్చేవా రెవరూ లేరు. పోనీ, కోడలి

వైపువారిని చేరదీస్తామూ అంటే, అది ముందుముందు విషమిస్తుంది. అబ్బాయిని తలుచుకుని కంటికీ మంటికీ యేకధారగా దుఃఖిస్తోంది కోడలు, లేకపోతే, సర్వమూ ఆమే చక్కబెట్టుకోగలదు.

తిమ్మరుసయ్య— అవునవును, మహారాజు కూడా ఈసంగతి చాలామాట్లు సెలవిప్పిస్తూవచ్చారు; కాని, పాపం, వారి కింకా వచ్చే కాలమే. కొనసాగుతూ కొన సాగుతూవున్న లతను చిదిమేసిన ట్టయిపోయింది వారిస్థితి.

తిప్పమ్మ—అందుచేత, కడుపుచిచ్చు సంభవించినా నా కీ తిప్పలు తప్పేవి కావు. ఏమి చెయ్యనూ? దుఃఖం మరిచిపోవాలి. దిగమింగేసుకోవాలి.

తిమ్మరుసయ్య—ఇంతకంటే మంచి వుపాయం మరి లేదు. అయినా, బంధువులు అన్యథా భావించకుండా—

తిప్పమ్మ—అదంతా నేను చూసుకుంటాను లెండి. (లాలన నటిస్తూ) అక్కడి సంగతు లేమయినా తెలిశాయా వంతులుగారూ?

తిమ్మరుసయ్య— తెలియడానికీ తెలియకపోడానికీ యేమి వుందీ? కుమారుణ్ణి తలుచుకుని చాలా దుఃఖిస్తు న్నారు వారు. "పుత్రోత్పత్తివిపత్తిభ్యాం—"ఇది తమ రెరగనిదా, అనుభవిస్తూనూ వుండనిదా?

తిప్పమ్మ—శివశివా, తలుచుకున్నా, తలంపువచ్చినా

పేగులు తరుక్కుపోతాయి పంతులుగారూ! పగవాళ్ళ కయినా యిలాంటిది వద్దు మహాప్రభో! కత్తికోత కంటేనూ అన్యాయం యిది. అయితే, పంతులుగారూ, అక్కడ సంగతులే లేవంటారా?

తిమ్మరుసయ్య—ఉంటే తమతో మనవిచేసుకోనూ? కాకపోయినా, చిత్తగించండీ అమ్మా, మనోవర్తిదారు రాలు, ఆవిడవల్ల యేదో అవుతుం దని ఆందోళన యెందుకూ తమకూ?

తిప్పమ్మ—నిజానికి, అయినా కాకపోయినాయెత్తులు వెయ్యవచ్చు కాదూ? ఆలోచన అయినా సాగవచ్చు కాదూ? పైగా, అసలువా ళ్లూరుకునే వుండినా మధ్య వాళ్ళూరుకోనివ్వరు కాదూ!

తిమ్మరుసయ్య—కాదనను; కాని యింతవరకూ దుఃఖించడంలోనే వున్నారు, అక్కడివా రంతా.

తిప్పమ్మ—తమరు బాగా పరిశీలిస్తూ వుండాలి. ఏవుట్టలో ఏపాముందో—

తిమ్మరుసయ్య—తమ రింతగా సెలవిప్పించాలా అమ్మా! ఈతనువు, విజయనగరంప్రభువుల సేవతోనే చివికి మన్నయిపోతుంది, సరా?

తిప్పమ్మ—తమ కలాంటి అనుగ్రహం వుంటే చాలు, చాలా సంతోషం. ఎలాగో పదివన్నెం డేళ్లు మనం

కష్టపడితిమా. తరవాత అంతా అబ్బాయే చూసుకో గలడు.

తిమ్మరుసయ్య—పదేళ్ళు కూడా అక్కరలేదు. అబ్బాయిగారి ప్రతిభ నే నెరగనిదా? పదహారేళ్లు వెళ్లా యంటే—

తిప్పమ్మ—తమరు దిద్దాలి.

తిమ్మరుసయ్య—తమరు నాదాకా అట్టేపెడితే కదా?

తిప్పమ్మ—అట్టేపెట్టకపోడానికి నే నెంతటిదాన్ని పంతులుగారూ? ఆమహారాజూ లేక, వొక్కగా నొక్క కొడుకు చిట్టితండ్రీ లేక—ఏదో, విధిలేక బతికి వున్నాను నేను. అయినా, పుట్టింది రాచవుట్టుక కనక, వయస్సు మళ్ళినా, రామా కృష్ణా అనుకుంటూ కూచోకుండా భగవంతుడు నామీద యిలాంటి భారం మోపాడు కనక, ప్రవృత్తిమార్గాన దేవుళ్లాడక తప్పదు. ప్రజా పాలనం అన్నప్పుడు మంచీ చెడ్డా కూడా వుంటాయి. లోకులు కాకులు. పైగా, ఆవక్షంవారు నామీద దుర్వాదంతులు వ్యాపింపచేస్తారు, కనుగలిగి వుండాలి సుమండీ!

తిమ్మరుసయ్య—చిత్తం, వెయ్యికళ్లతో కనిపెడుతూ వుంటాను.

తిప్పమ్మ—ఈ దుఃఖసమయములో తమరే మాకు

దిక్కు. తమకు పదిమాట్లు చెప్పనక్కరలేదు. కర్ణాటక సామ్రాజ్యంలో యెందునా తమచేతి కడ్డు లేదు. తమ రనుభవించగా మిగిలిందే మాకు చాలు.

తిమ్మరుసయ్య — ఎంతమాట సెలవిప్పించారూ అమ్మా? డబ్బా నాకు ప్రధాన మైనది? కైలాసవాసి నరసరాయులవారు నన్ను చేరదీసి వొక యింటివాణ్ణి చేశారు. వారి కుటుంబం యిప్పుడు కొంచెం చిక్కుల్లో పడివుంది. ఇప్పు డుపకరించకపోతే నేనుండి యేమి ప్రయోజనమూ? విశ్వాసం చూపించడాని కింతకంటే నాకు మంచి తరుణం మరేమి వుంటుంది? తమ భర్తగారూ, తమ కుమారుడు గారూ నాయెడల కన బరిచిన అనుగ్రహానికి నే నేమి చేసి ఋణం మళ్ళించుకో గలనూ? అమ్మా, తమ రెప్పుడూ డబ్బుమాట యెత్తవద్దు. ఇదివర కెప్పుడూ మా కిక్కడ లోటు రాలేదు, ఇక ముందూ రాదు. నా కా సందేహం యెప్పుడూ లేదు.

తిప్పమ్మ—నేనూ మరొకందు కనలేదు సుమండీ పంతులుగారూ! ఎలాంటి వేత్తలూ కూడా యీ సంసార ఝంజాటంలో వొడ్డుచేరుకోవా లంటే డబ్బే కాదూ ఆధారం? నాభర్తగారూ నాకొడుకూ గూడా తమర్ని బాగానే చూశారు, నాకు తెలుసు. అయితే, నాసంగతి

తమకు కొత్త కాబట్టేనీ్న, వారి హయాములో లాగే యిప్పుడున్నూ తమరు స్వేచ్ఛగా వుండవచ్చు నని తమకు విశదం కావలసివుంది కాబట్టేనీ్న చెప్పాను గానీ; డబ్బుకోసమే తమరు పనిచేస్తున్నారనా?

తిమ్మరుసయ్య—అయితే, సంతోషం.

తిప్పమ్మ—ఇంతకీ:—పేరుమట్టుకే మాది. ఖజానా అంతా తమ అధీనంలో వుండవలసిందే. ఎప్పు డయినా సరే, యెందు కయినా సరే, యెంతయినా సరే, యే విధంగా అయినా సరే, తమ యిష్టం. అబ్బాయి పెద్ద పెరిగే దాకా సామ్రాజ్యం కాపాడి, తరవాత, అతను సొంతంగా వ్యవహారాలు చక్కబెట్టుకుంటూ వుంటే చూసి ఆనందించడమే మన పని.

తిమ్మరుసయ్య—అంతే, అంతే.

తిప్పమ్మ—నేను పాపమే చేసుకున్నాను. లేకపోతే నాకీ పాట్లెందుకు వస్తాయి! ఆమహారాజు లేకపోయినా కడుపున పుట్టిన కొడుకయినా పదికాలాల పాటు బతికి వుండకూడదూ పంతులుగారూ! (దుఃఖం సమాళించు కున్నట్లభినయించి) ఒక్కొక్కప్పుడు "ఛీ, యెందుకీ బతుకు" అనిపిస్తూ వుంటుంది; కాని పసివాడికోసం అంతా దిగమింగుకుంటున్నాను. తమరు వెయ్యికళ్ళతో కనిపెడుతూ వుండాలి.

తిమ్మరుసయ్య—తప్పకున్న కోడ్డీ దుఃఖమే. "జీర్ణం జీర్ణం, వాతాపిజీర్ణం" మరిచిపోవాలి తమరు. తమరు దుఃఖిస్తే కోడలుగారు మరింత బెంబేలుపడిపోతారు. తమ రిద్దరూ కూడా అలా అయితే, యిక అబ్బాయిగారిని పట్టడం కష్టం. సంసారంలో, పెద్దవాళ్లుండగా చిన్నవాళ్లు పోతే యిదే చిక్కు. ఎంతెంతలేసి ఆపదలు వచ్చినా కుక్కిన పేలయి పడివుండవలసిందే గాని, నోరారా యేడ్చి ఆభారం తగ్గించుకోడానికి వీలులేదు.

తిప్పమ్మ—ఇప్పుడు నాస్థితి అదేగా?

తిమ్మరుసయ్య—తమ విషయం వేరు. భర్తగారు లేకపోవడమూ, నల్లరాయి వంటి కుమారుడు అకాల మృత్యువు వాతపడడమూ—ఇంతమాత్రమే అయితే లోకంలో పాటే. కాని మరి సామ్రాజ్యమో? కోటాను కోట్ల జనులు తమ చల్లని నీడకోసం కనిపెట్టుకుని వున్నారు. వారిని సర్దుబాటు చెయ్యడం మాటలతో అవుతుందా? ఈస్థితిలో దుఃఖిస్తూ కూచోడానికి తమకు వీలా అమ్మా?

తిప్పమ్మ—అదీ మాట.

తిమ్మరుసయ్య—ఎవరైనా యేమయినా అనుకుంటున్నారేమో అని మన కేమీ అక్కరలేదు. మంచో చెడ్డో వొకమార్గం వేసుకోడమూ, తూచాలు తప్పకుండా

అలానడిచిపోడమూ ఇంతే మనం చూసుకోవలసింది.

తిప్పమ్మ—అంతేనండీ.

తిమ్మరుసయ్య—తమర్ని యెదిరించగలవాడు పృథివి మీాద పుట్టలేదు. ఇక పుట్టడు. తమదృష్టి వొక్క సామ్రాజ్యంమీాదే వుండాలి.

తిప్పమ్మ—నేనూ అలాగే నిశ్చయించేసుకున్నానండీ.

తిమ్మరుసయ్య—మరి నేను తక్కిన సంగతులు చూడాలి, సెలవిప్పించండి.

తిప్పమ్మ—వెళ్ళిరండి నాయనా! అయితే, కోడల్ని కూడా వోదారుస్తూ వుండాలి తమరు. మంచి అనుభవ కాలంలో భర్తృవియోగం. పైగా ఆమె అమాయకు రాలు. భర్తఅంటే నిద్రాహారాలు మరిచిపోయేది. స్వయంగా సేవించుకునేది.

తిమ్మరుసయ్య—మంచివాళ్లకే యెప్పుడూ ఆపదలు వస్తాయి. వారిదర్శనమున్నూ, చేసుకుంటూనే వుంటాను.

తిప్పమ్మ—నా వార్ధకమూా, అబ్బాయి చిన్న తనమూా, రాజకార్యాల జటిలతా చూపించి ఆమెని ప్రకృతిలో ప్రవేశపెట్టాలి తమరు.

తిమ్మరుసయ్య—చిత్తం చిత్తం. సెలవు.

(ఇద్దరూ లేస్తారు.)

తిప్పమ్మ—సమయమో అసమయమో అని తమ

రెవ్వుడూ సందేహించనక్కరలేదు. వచ్చినవెంటనే నేనే ప్రత్యుత్థానం చేసి——

తిమ్మరుసయ్య——ఎంతమాటా? నేను భృత్యుణ్ణి కానా అమ్మా? తమ సెలవుప్రకారమే ప్రవర్తిస్తాను.

తిప్పమ్మ——మరి దయచెయ్యండి.

(తిమ్మరుసు వెళ్ళిపోతాడు.)

తిప్పమ్మ——ద్రోహచింతలేదు బ్రాహ్మడికి. చిక్కు రోజులు వచ్చాయి, డబ్బు శాస్త్రవిజ్ఞమ్ము్తూ వుంటే కాని వీల్లేదు. మారప్పా రుక్కయ్యా నమ్మినబంట్లే. సాంబశివరాయుడూ, త్రిలోచనరాయుడూ యెప్పుడూ చేతినుంచి జారిపోరు. విరూపాక్షరాయుడు బాగా వుపక రిస్తాడు. అంతా సవ్యంగానే వెడుతుంది. కోడలు వుట్టెడు దుఃఖంలో వుంది, అందులోనే వుంచెయ్యాలి. ఆమెకి అధి కారవాంఛ లేనూ లేదు, పుట్టకుండానూ జాగ్రత్తపడాలి. ఇక నాగమ్మా? హు, హు. చెట్టంత కొడుకు బుగ్గయి పోయాక ఇంకేమి చూసుకుని తలయెత్తుకుని తిరుగు తుంది? అయినా, పైవాళ్ళు వూరుకోరు, కనక, వ్యవ హారం యెదురుతిరిగిం దంటే ఆవిణ్ణి కూడా కడతేర్చాలి. అచ్యుతరాయుడేమంత తెలివయినవాడు కాడు, అతని మీాదా వోకన్ను వేసే వుంచాలి. ఎవర్నీ నమ్మడానికి వీలులేదు.

———

నాలుగో రంగం

....o....

(రుక్కమ్మ నగరు. ఆమే, తిమ్మరుసయ్యా సుంచుని వుంటారు)

రుక్కమ్మ—అత్తయ్యగారేమి సెలవిప్పించారు బాబయ్యగారూ?

తిమ్మరుసయ్య—సెలవిప్పించడాని కేవరేరగని దేమి వుంది తల్లీ? వృద్ధాప్యంలో వారికి కడుపుచిచ్చు తటస్థించింది. భారం అంతా తమ మీద వుందని—

రుక్కమ్మ—ఇక నావల్ల యేమవుతుంది తండ్రీ? ఆ మహారాజుకి సేవలుచేసుకుంటూ అత్తయ్యగారి చాటున వుండవలసినదాన్ని నేను. నా బతుకిలా అయిపోయింది. ఇక నావల్ల యేమీ కాదు. అంతకీ భారం వారిదే అని మనవిచెయ్యండి.

తిమ్మరుసయ్య—ఇద్దరూ అలాగే అంటే యెలాగ తల్లీ? ఇది గొప్ప ఆపత్తే, సందేహం లేదు; కాని అబ్బాయిని చూసుకోవద్దూ? సాటిలేని సామ్రాజ్యం చక్కబెట్టుకోవద్దూ?

రుక్కమ్మ—నాకు మరుపువచ్చే దుఃఖమే తెచ్చిపెట్టాడా యీశ్వరుడు తండ్రీ!

తిమ్మరుసయ్య—కాని దుఃఖానికి సమయా నమయా—

లున్నాయి. స్థితిగతులు పరకాయించుకోవాలి.

రుక్కమ్మ—దేవుడు చేసింది కొంతా, మనుష్యులు చేసింది కొంతాను. పెద్దమరిడిగారు బతికివుంటే నాబిడ్డకి అన్యాయం జరుగునా బాబయ్యగారూ?

తిమ్మరుసయ్య—నిజానికి వారు సందేహించవలసిన వారు కారు; కాని యెప్పటి కేమిటో యెవరు చెప్ప గలరమ్మా? అత్తయ్యగారికి వారిమీద మొదణ్ణుంచీ అనుమానమే. మహారాజులుంగారు తల్లి ఆలోచన అంగీకరించారు.

రుక్కమ్మ—అపకారం జరుగుతుం దేమో అని అత్తయ్యగా రంత పని చేయించారు. మరి చిన్నత్తయ్యగారు కాకపోతే వారి శ్రేయస్కాము లయినా అందుకు ప్రతిక్రియ చెయ్యడానికే చూస్తా రేమో యెవ రయినా ఆలోచించారా?

తిమ్మరుసయ్య—మన కా భయం అక్కరలేదు తల్లీ!

రుక్కమ్మ—మరిడిగారు ప్రాజ్ఞత వచ్చిన వారు. వీరాధివీరులు. అనేకయుద్ధాలలో జయలక్ష్మిని చేపట్టిన వారు. అలాంటివారికే అలాంటి చిత్రవధ తటస్థించి నప్పుడు, యెనిమిదేళ్ళ నిసుగు—నాబిడ్డ సుఖాన వర్ధిల్ల గలడా తండ్రీ?

తిమ్మరుసయ్య—మేమంతా యేమయి పోతాము.

తల్లీ? అబ్బాయిగారిమీద యీాగ వాలనిస్తామా?

రుక్కమ్మ—ఈశ్వర సంకల్పం యెలా వుందో? అత్తయ్యగారి హృదయంలో యింకా యెలాంటి కల్పనలు పుట్టుకువస్తున్నాయో? చిన్నత్తయ్యగారిని కూడా కడతేర్చే ప్రయత్నాలు సాగకుండా చూడాలి సుమండీ తమరు. ఇప్పటి కీకుటుంబంలో బుల్లిమరిదిగా రొక్కరే పెద్దలు. వారికిన్ని అపాయం రాకుండా కనిపెడుతూ వుండాలి తమరు.

తిమ్మరుసయ్య—ఇంకేమీ భయం లేదు. అచ్యుత దేవరాయలవారు అత్తయ్యగారి కనుసన్నల్లోనే మనులుకుంటున్నారు; కనక వారి కేమీ అపాయం రాదు. చిన్నత్తయ్యగారు క్షేమంగా వుండడానికి పూచీ నాది.

రుక్కమ్మ—నాబిడ్డకి సామ్రాజ్యం తక్కినా సరే, తక్కకపోయినా సరే, వంశనాశనం కాకుండా చూడండి నాయనగారూ! మామయ్యగారి సంతానంలో వొక అకాలమరణమూ, వొకరు దారుణమరణమూ పొందారు. ఇక వొక్కరున్నారు. ఆవంశాంకురం నాబిడ్డ వున్నాడు. ఈయిద్దరివల్లనైనా మళ్ళీ యీవంశం విస్తరించేలాగ చూడండి బాబయ్యా!

తిమ్మరుసయ్య—పదిమాట్లు చెప్పడం యెందుకు తల్లీ? తమరు నిశ్చింతగా వుండవచ్చు.

రుక్కమ్మ—బాబయ్యా, పెద్దమరిదిగారు నిజంగా చచ్చిపోయారా? బతికివుంటే ఆకబోదినైనా చూసు కుంటూ కాలం గడుపుకుంటారు చిన్నత్తయ్యగారు, వీలుంటే నాబిడ్డకి వుసురు తగలకుండా చూడండి తండ్రీ!

తిమ్మరుసయ్య—కళ్ళు పీకించ మని మాత్రమే మహా రాజులుంగారి ఆజ్ఞ. ఆపని అయిపోయాక—

రుక్కమ్మ—సుఖసుఖాల కళ్ళు పీకెయ్యనిచ్చారా ఆ వీరాధివీరులు.

తిమ్మరుసయ్య—వారు వీరాధివీరులు కనకనే ఆపని సాధ్యం అయింది. ఏమి చెప్పను తల్లీ?

రుక్కమ్మ—ఏమీ వారు పరాక్రమించలేదూ? ప్రతి ఘటించనైనా లేదూ?

తిమ్మరుసయ్య—లేదమ్మా లేదు. ఏమి త్యాగం తల్లీ వారిది? ఆసన్నివేశం చూశాటప్పటికి నాకు బతుకు మీద రోతపుట్టింది. అయినా, రాజాజ్ఞ జవదాటలేక—

రుక్కమ్మ—ఏమి జరిగింది బాబయ్యా?

తిమ్మరుసయ్య—చెప్పలేక చెప్పలేక నేను రాజాజ్ఞ మనవి చేసుకున్నాను. తలారి కైజారు దూసి సిద్ధంగా నుంచున్నాడు.

రుక్కమ్మ—(కళ్ళుమూసుకుని) శ్రీహరీ! శ్రీహరీ!

తిమ్మరుసయ్య—తలుచుకుంటే, వాడితో చెప్పి

నన్నే వారు కడతేర్పించగలరు. కనీసం వారు విక్రమిస్తా రనయినా అనుకుంటున్నాను; కాని—

రుక్కమ్మ—రాజాజ్ఞ విని వా రేమి సెల విచ్చారు బాబయ్యా!

తిమ్మరుసయ్య—వా రేమీ సెలవిప్పించనేలేదు తల్లీ! ఎలా వున్నవా రలాగే నుంచుని, చేతులు విరిచి కట్టు కుని, మందహాసం చేస్తూ తలారిని పిలిచి—

రుక్కమ్మ—అయ్యో,అయ్యో!మాటమట్టుకైనా—

తిమ్మరుసయ్య—వ్యతిరేకమా తల్లీ! హరీ హరీ! అనేకయుద్ధాలలో వారు శత్రుసంహారం చేస్తూ వుంటే దగ్గిర వుండీ, పక్కవక్కల వుండీ, నేను కళ్ళారా చూశాను. ఆదృశ్యం జ్ఞాపకం వస్తేనే నా కిప్పుడు— (జలదరింపు నటిస్తాడు)

రుక్కమ్మ—తమ మాటలతో వారి ఆమూర్తి నాకు కళ్ళకు కట్టినట్టు కనపడుతోంది బాబయ్యా!

తిమ్మరుసయ్య—అలాంటి వీరాధివీరులు వారు, చలనంలేకుండా నుంచుని, నాకేసి తిరిగి శిరస్సు వంచి రాజాజ్ఞ అందుకుని, తలారిని చూసి "కంగారుపడకు. మహారాజులుంగారికి నాకళ్ళతో పనివచ్చింది—"

రుక్కమ్మ—(చెవులు మూసుకుని) విన లేను బాబయ్యా!

తిమ్మరుసయ్య—యోగులలో నున్నా అలాంటి వైరాగ్యం వుండబోదు తల్లీ!

రుక్కమ్మ—అలాంటి శాంతమూర్తిని అలా చెయ్యడానికి వా డెంత రాతిగుండెవాడో—

తిమ్మరుసయ్య—మరి వాడి కాజ్ఞాపించినవాణ్ణి నేను కదా, నాగుండెమాట? కూలికి విషం తాగేవాళ్ళం, యేమి బతుకులు తల్లీ మావి? ప్రభువు లెప్పుడు గుండె రాయిచేసుకున్నారో—

రుక్కమ్మ—అది సరే తండ్రీ!

తిమ్మరుసయ్య—కృష్ణదేవరాయలవా రెదిరించివుంటే నాకీ బాధ యేమిటి? ఆగ్రహం వచ్చినప్పుడు స్వయంగా ఎదటివాణ్ణి నరికెయ్యడం కష్టం కాదు తల్లీ, దయామయంగా వుంచుకోవలసిన గుండె సప్రయత్నంగా రాయి చేసుకుని, చూస్తూ మరొకనిచేత ఆపనిచేయించడం— ఇంతకంటే దౌర్భాగ్యం యేమి వుంది తల్లీ?

రుక్కమ్మ—అందులోనూ చిత్రవధకదా తండ్రీ యిది?

తిమ్మరుసయ్య—ఉన్న దల్లా అదీ, కాని యేమిటీ చెయ్యడం? ఆసన్నివేశం చూడలేక నేను మొగం పక్కకి తిప్పుకున్నాను. ఏమయిందో అని వొక్కక్షణానికి మళ్ళీ చూస్తినిగదా, గుడ్లు పీకెయ్యడంవల్ల గుంటలు పడ్డ కళ్ళనుంచి రక్తం ప్రవహించి ముఖం, వక్షస్థలం—

శరీరం అంతా తడిసిపోయినా చలనం లేకుండా—దుఃఖం అనేది స్మరణ కయినా రానీయకుండా, తలారిని పిలిచి "చితికిపోకుండానూ, గంట్లు పడకుండానూ, జాగ్రత్తగా తీశావా—"

రుక్కమ్మ—(మొగం వంచుకునీ, చెవులు మూసుకునీ) శ్రీహరీ! రామా, రామా!

తిమ్మరుసయ్య—"అవి మహామంత్రులవారి చేతిలో పెట్టు, మహారాజులుంగా రిచ్చే బవాలుమతీ పుచ్చుకుని పెళ్ళాంబిడ్డలతో సుఖంగా బతుకు—"

రుక్కమ్మ—చూశారా, చూశారా బాబయ్యా? ఎంత మంచిహృదయం తండ్రీ వారిదీ? వారు బతికే వుంటే నాబిడ్డని కాదని సామ్రాజ్యం ఆక్రమించుకుని వుందురా నాయనగారూ?

తిమ్మరుసయ్య—అదిగో అదే మళ్ళీ పామరత్వం. మహారాజులుంగారూ వారూ ఒక్కతండ్రి బిడ్డలే కదా? మహారాజులుంగారి కలాంటి బుద్ధి పుట్టింది కదా?

రుక్కమ్మ—వద్దు బాబయ్యా, నా మహారాజుని తమ రేమీ అనకండి బాబయ్యా, వారి కది తండ్రి పక్షాన సంక్రమించినది కాదు బాబయ్యా!

తిమ్మరుసయ్య—మరి కృష్ణదేవరాయలవారికికూడా, అలాగే తండ్రిపక్షాన కాకుండా—

రుక్కమ్మ—శ్రీహరీ! చిన్నత్తయ్యగారు పరమ సాధ్వి నాతండ్రీ! ఆమె కడుపున పుట్టారు కనకనే చిన్న మరిదిగారు అంతటి మహానుభావు లయినారు బాబయ్యా!

తిమ్మరుసయ్య—అమ్మా, ఇవన్నీ వూహాలు. పని జరిగే దాకా ఇదమిత్థ మని యెవరు చెప్పగలరూ?

రుక్కమ్మ—చెప్పలేకేమి బాబయ్యా! అన్నగారి యెడల వారు కనపరిచిన భయభక్తులు నే నెరగనివా? అలాంటి మహోదారులు నాపాలబుగ్గలవాడికి అపాయం తలపెట్టగలరా? ఎంత ఘోరం జరిగింది తండ్రీ మరిదిగారికీ?

తిమ్మరుసయ్య—అదంతా నాపరిముఖంగా జరగడం యీశ్వరనిర్ణయం. అది రాజాజ్ఞ మరి, యేమిచెయ్యనూ?

రుక్కమ్మ—అంత నమ్మకమైనవారు కనకనే అత్త గారూ, మహారాజూ అది తమమీద వుంచారు. అయితే, తరవాత యేమి జరిగింది బాబయ్యా?

తిమ్మరుసయ్య—జరగడాని కేమి వుందీ? ఆవని అయి పోయాక, కృష్ణరాయలవారు "ఇక నేను బతికి యేమి లాభమూ? తలకొట్టించివెయ్యండి" అని బతిమాలు కున్నారు.

రుక్కమ్మ—(ఆత్రంగా) తమ రేమన్నారు బాబయ్యా దానిమీద?

తిమ్మరుసయ్య—తరవాత యేమిచెయ్యాలో రాజాజ్ఞ

యేమీ లేదు. ఏమిచేస్తే యేమిటో అని నేను సంశయాత్ముణ్ణయిపోయాను, కొంతసేపు.

రుక్కమ్మ—అయిపోయి?

తిమ్మరుసయ్య—నిర్ధారణ చేసుకోలేక పోయాను. "నీయిష్టం" అని తలారికి చెప్పి వచ్చేశాను.

రుక్కమ్మ—శమరుసూ! అంత కాఠిన్యం వహించారేమి బాబయ్యా? చిన్నత్తయ్యగారి కాకబోదినైనా తక్కనివ్వగూడదా?

తిమ్మరుసయ్య—తక్కనిస్తే యేమిటో, తక్కనివ్వక పోతే యేమిటో? ఆకళ్లు చిత్తగించాక ప్రభువే నిర్ధారణ చేస్తారనుకున్నాను, వారు ఉత్తరక్షణానే పరమపదించారు. పోనీ, అత్తయ్యగారు సెలవిప్పిస్తారనుకుంటే వారు దుఃఖసముద్రంలో మునిగిపోయారు.

రుక్కమ్మ—పోనీ, చివరికేమి జరిగిందంటారూ?

తిమ్మరుసయ్య—వారు చనిపోయివుంటారు తల్లీ!

రుక్కమ్మ—తలారి యేమంటాడూ?

తిమ్మరుసయ్య—తరవాయి తీరిపోయిందని—

రుక్కమ్మ—అంటే?

తిమ్మరుసయ్య—ఇక వివరాలెందుకూ తల్లీ?

రుక్కమ్మ—అత్తయ్యగారి సలహావల్లనూ, మహారాజు ఆజ్ఞవల్లనూ చుట్టబెట్టుకునే పాపంలో నాకూ వాటా

వుంది. వధావిధానం వింటే కొత్తగా అంటుకునే దేమీా లేదు బాబయ్యా, సెలవిప్పించండి.

తిమ్మరుసయ్య—నేను ముందువచ్చేశాను. తరవాత తలారి బయలుదేరాడు. ఒక్క క్షణానికి పెద్దపులి బొబ్బలు వినిపించాయంటాడు వాడు.

రుక్కమ్మ—రామారామా! కండకండలుగా పీకేసి వుంటుంది పులి. కళ్లున్న రోజుల్లో పులులనూ సింహాలనూ పిడిగుద్దులతో కూలగొట్టినవారు మరిదిగారు.

తిమ్మరుసయ్య—అది నాకు తెలియనిదా అమ్మా?

రుక్కమ్మ—అయితే, బాబయ్యా, ఏసామ్రాజ్యం కోసం వారు చిత్రవధకు పాల్పడ్డారో ఆసామ్రాజ్యం పాలిస్తే నాబిడ్డకు జయం వుంటుందా?

తిమ్మరుసయ్య—అయ్యో తల్లీ, కౌటిల్యశాస్త్రం యేమి చెబుతోంది? రాజనీతి వేరు కాదూ?

రుక్కమ్మ—ఇందుకు ఈశ్వరుడు తృప్తిపడతాడా?

తిమ్మరుసయ్య—ఈశ్వరాజ్ఞ కాకుండా చీమ అయినా కుట్టగలదా అసలు?

రుక్కమ్మ—తమకు బదులుచెప్పలేను. బాబయ్యా! జరిగిందేదో జరిగిపోయింది, ఇక మీాదట మాత్రం మరేమీా దారుణాలు జరక్కుండా చూస్తూ వుండండి.

తిమ్మరుసయ్య—వెయ్యి కళ్లతో కని పెడుతూ

వుండనూ? ఇంకానా?

రుక్కమ్మ—మధ్యాహ్నం కూడా వొకమాటు దర్శనం యిప్పించండి నాయనగారూ!

తిమ్మరుసయ్య—తప్పకుండానూ. మరి సెలవు.

రుక్కమ్మ—సెలవు.

ఇద్దరూ వెళ్లిపోతారు

అయిదో రంగం

(విరూపాక్షరాయని లోగిలి. మేడముందున్న తోటలో అతనూ అచ్యుతదేవరాయడూ పచారుచేస్తూ వుంటారు)

విరూపాక్షరాయడు—ప్రస్తుతానికి తిమ్మరుసయ్యగారే రాజకార్యాలు చక్కబెడుతూ వుంటారు. ఎప్పటిలాగే నగరం గోవిందరాజయ్యగారి చేతిలోనూ, సైన్యం నాదిండ్ల అప్పన్నగారి చేతికిందా వుంటాయి. అందరిమీదా మాత్రం దొడ్డమ్మగారి పర్యవేక్షణం వుంటుంది.

అచ్యుతదేవరాయడు—ఇంకా సెలవిప్పించండి.

విరూపాక్షరాయడు— ఇంకేమి వుందనీ?

అచ్యుతదేవరాయడు—మరి వదినగారి మాట?

విరూపాక్షరాయడు—వారింతలో తేరుకునే టట్టు లేరు. తేరుకున్నా వారు రాజకార్యాల దరికి పోరు. వారి

భక్తి యేమిటో, వారి పూజ లేమిటో, వారి దానధర్మా లేమిటో, అంతే.

అచ్యుతదేవరాయుడు—వారితండ్రిగారూ, అన్నలూ వున్నారు కదా? రాజ్యాలు లేని సరదార్లు కదా వారు?

విరూపాక్షరాయుడు—నిజమే; కాని దొడ్డమ్మగారికీ వారికీ అంతఃకరణశుద్ధి లేదు. ఆమె వారిని చేరనివ్వరు.

అచ్యుతదేవరాయుడు—మరి తమరు?

విరూపాక్షరాయుడు—ఈ రోజులు వెళ్ళి పోయిన వెంటనే నేను నా మండలానికి వెళ్ళిపోతాను.

అచ్యుతదేవరాయుడు—అదేమిటి కొత్తా వింతా సెలవిప్పిస్తున్నారు తమరు.

విరూపాక్షరాయుడు—ఆశ్చర్య మెందుకూ?

అచ్యుతదేవరాయుడు—కారణా లడగవచ్చునా?

విరూపాక్షరాయుడు—అన్నగా రిద్దరూ స్వర్గస్థులు కావడమే.

అచ్యుతదేవరాయుడు—అయితే?

విరూపాక్షరాయుడు—వీరనరసింహారాయ లన్నయ్య గారు నేనంటే ప్రాణా లిచ్చేవారు. కొత్త ప్రభువుల దగ్గిర నాకలాంటి చనువు దొరుకుతుందా? మొన్నటిదాకా విజయనగర సామ్రాజ్యం సొంతం అన్నట్టు చలామణీ అయినాను. ఇకముందు రాజబంధువుల్లోవొకణ్ణి-అంతేనా?

అచ్యుత దేవరాయడు—ఇక్కడ వుంటే మాత్రం తమ సొంతమండలం ఇంతవరకూ ఏమయినా వన్నె చెడిందా? కాకపోయినా, చిన్నప్పణ్ణుంచీ యీ మహా నగరంలో పెరిగినవారు—

విరూపాక్షరాయడు—అదంతా నిజమే, కాదనను. అయితే, ఎంత సొంతపనులు చూసుకుంటూ వుండినా రోజు కొకమా టయినా ప్రభుదర్శనం చేసుకుంటూ వుండాలి కదా? వర్తమానం వచ్చినప్పుడున్నా వెడుతూనే వుండాలికదా? వారేమి ఆజ్ఞాపిస్తారో, ఏమి కావాలో—

అచ్యుత దేవరాయడు—చక్రవర్తితో అంత చనువు ఉండడం మండలాధిపతికి క్షేమంకదా?

విరూపాక్షరాయడు—అది నిజమే కాగట్టండీ! ఏమయినా, ప్రభువు, ఎదట మునుపు మిత్రుణ్ణాయి మసిలేవాణ్ణి. ఇక భృత్యుణ్ణయి—

అచ్యుత దేవరాయడు—విడ్డూరాలు సెల విస్తున్నారు తమరు. అందరిమీదా పర్యవేక్షణం చేస్తూ దొడ్డమ్మగారుండగా—

విరూపాక్షరాయడు—నాకా దిలాసా యేమీ కనపడ్డంలేదు. పెద్దన్నయ్యగారు కాలం చేశారు. వెంటనే నాకేమిటో దిగులుపట్టుకుంది. వదవిపోయినట్టే తోచింది.

వెంటనే నా కీ సంకల్పం కలిగింది. ఈ దినా లెప్పుడు గడుస్తాయా అని చూస్తున్నాను.

అచ్యుతదేవరాయడు—చిక్కే.

విరూపాక్షరాయడు—ప్రారంభంలో అక్కడ కొత్తగానే వుండవచ్చును. అయితే, పువ్వులమ్మిన యీ వూళ్లో కట్టె లమ్మడం కంటే పల్లెటూరూ పట్నమూ కూడా కాని అక్కడ ఆ కొత్తే నయం. ఇక్కడ వుంటే పరాధీనతా అక్కడ వుంటే స్వాధీనతాను. అంటే, విజయనగర ప్రభువులకు సామంతుణ్ణయి వుండిన్నీ అక్కడ స్వేచ్ఛ అనుభవించవచ్చు.

అచ్యుతదేవరాయడు—దొడ్డమ్మగారు తమర్ని విడిచి పెడితేనూ; అవునా?

విరూపాక్షరాయడు—మొదట. లాభంలేనట్టే కనబడింది; కాని చివరికి, తప్పనిసరి అయితే ఆలోచిద్దాం అన్నారు దొడ్డమ్మగారు. నాకు సెలవు దొరుకుతుం దనే నా నమ్మకం.

అచ్యుతదేవరాయడు—అలా కాదు, తమరు వెళ్ళవద్దు. దొడ్డమ్మగారు నా కేలాంటి పని చెప్పినా నేను వొంటరి నయిపోతాను. తమరుంటే నే నేమయినా చెయ్యగలను.

విరూపాక్షరాయడు—అసహాయ శూరులు తమకి

ఖాంతరితనం అంటే యేమిటి అన్నగారూ! తిమ్మరుసయ్య గారి వంటి మంత్రి లేకపోయినా, దొడ్డమ్మగారి వంటి సలహాదారులు లేకపోయినా, ఈ విశాల విజయనగర సామ్రాజ్యం తమరు విలాసగా పాలించగలరు. తమ ప్రతిభ నాకు తెలుసు. దొడ్డమ్మగారు తమమీద చాలా ఆశ పెట్టుకుని వున్నారు.

అచ్యుత దేవరాయడు—అలాగా ?

విరూపాక్షరాయడు—"పోయిన వారు పోయినా కుటుంబం విడిపోడానికి వల్లకా" దని చెబుతూ వదిన గారు తమ విషయం బాగా ఆలోచించా లని గట్టిగా సెలవిచ్చినట్టు తెలిసింది. ఇది దొడ్డమ్మగారికి నచ్చింది.

(అచ్యుతదేవరాయని ముఖం వికసిస్తుంది. మొగం పక్కకి తిప్పుకుని తీక్ష్ణంగా చూస్తూ తలపంకించు కుంటూ డతను. అది చూసి విరూపాక్షరాయడు పెద వులు బిగించి కనుబొమ్మ లెగరవేసుకుంటాడు)

అచ్యుత దేవరాయడు—అయితే, తమ రిక్కడే వుండాలి తప్పదు. తమరు దొడ్డమ్మగారి చెల్లెలికుమాళ్ళు కావడం వల్ల నాకు బాగా సన్నిహితులు. ఇది వరలో మనకు గల పరిచయం యీ పదిదినాలలోనూ దృఢతర స్నేహంగా పరిణమించింది. దొడ్డమ్మగారు మా అమ్మ గారిని సొంతచెల్లెలుగా చూసుకుంటున్నారు. అంచేత, నేను తమర్ని విడిచివుండలేను.

విరూపాక్షరాయడు—దొడ్డమ్మగారి హృదయం మిక్కిలీ స్నిగ్ధ మయినది. దురదృష్టవశాన, ఆమెకూ చిన్న దొడ్డమ్మగారికీ సరిపడలేదు కానీ—

అచ్యుతదేవరాయడు—అందుకు విచారిస్తే యేమి లాభమూ! చిన్నదొడ్డమ్మగారు, పెద్దదొడ్డమ్మగారికీ, మా అమ్మగారికీ కూడా యెప్పుడూ యెడంగానే వుంటూ వచ్చారు. అయినా, నాయనగారు సమర్థులూ చతురులూ కనక సరిపోయింది; కాని లేకపోతే గృహచ్ఛిద్రా లేర్పడి సామ్రాజ్య నిర్మాణాని కవకాశాలు లేకపోయి వుండును.

విరూపాక్షరాయడు—(అచ్యుతదేవరాయని ఇంగితం కనిపెడుతూ) కాని కృష్ణదేవరాయలవారు చనిపోడం సామ్రాజ్యానికి పెద్దదెబ్బ. అంటే, తమరు సామాన్యులని కాదు సుమండీ.

అచ్యుతదేవరాయడు—నాకు నేనయి చెప్పుకోడం కాదు గాని, అనేక యుద్ధాలలో చిన్నన్నయ్యగారికి నే నవేక సందిగ్ధస్థితులు తప్పించాను.

విరూపాక్షరాయడు—అవునుగదా! అంచేతనే వదిన గారూ, దొడ్డమ్మగారూ తమమీద చాలా ఆశపెట్టుకుని వున్నారు; కాని కృష్ణదేవరాయలవారు లేని లోపం మాత్రం సాధారణమైనది కాదు. అన్నయ్యగారెంచేత అలాంటి ఆజ్ఞ యిప్పించారో, దానికి ప్రోత్సాహంచేసినవా

రెవరో, ప్రతీవిషయంలోనూ మంచిచెడ్డలూ, లాభ నష్టాలూ, సాధ్యాసాధ్యాలూ బాగా విచారణచేసే తిమ్మరుసయ్యగారు మారుమాట లేకుండా ఆపని యెంచేత వెంటనే జరిపించివేశారో నాకేమీ అర్థం కావడం లేదు; గాని చాలా పొరపాటే జరిగిపోయింది.

అచ్యుతదేవరాయుడు—వా రుండవలసిందే. కాని మనం ఇందరం వుండగా, వారొక్కరివల్లా సామ్రాజ్యానికి ముప్పువస్తుం దంటే మాత్రం నేను నమ్మలేను. ఇంతకీ: పెద్దన్నయ్యగారు నిరాధారంగానే అలా అనుమానించారంటారా తమరు?

విరూపాక్షరాయుడు—ఎంతమాట? ప్రభువుని శంకించగలనా నేను? గాని అంతా బ్రహ్మభేద్యంగా వుంది. నేనేమీ చెప్పలేకుండా వున్నాను. పెద్దన్నయ్యగారి ఆజ్ఞ దొడ్డమ్మగారికి మొదట తెలియదు. తరవాత తెలిశాటప్పటి కంతా అయిపోయింది.

అచ్యుతదేవరాయుడు—అలా సెల విప్పించారా?

విరూపాక్షరాయుడు—తెలిసిన తరవాత వారు చాలా విచారించారు. ఇక వదినగారి సంగతి చెప్పనే లేను.

అచ్యుతదేవరాయుడు—చిన్నదొడ్డమ్మగారికి మాత్రం అనుమానం—

విరూపాక్షరాయుడు—అవును, విన్నాను; కాని రాము

రామా! అది వోట్టి నీలాపనింద తప్ప మరేమీ కాదు. ఆపాపం కించిత్తున్నూ దొడ్డమ్మగారి కంటదు. నేనిది చాలా గట్టిగా చెప్పగలను. అది అలా జరిగిపోయినందుకే వారు చాలా పరితపిస్తున్నారు. ఒక విధాన కాదు, సాయం పోవడం, నీలాపనింద రావడం——

అచ్యుత దేవరాయడు——కానేవచ్చు.

విరూపాక్షరాయడు——తమరు కనిపెట్టే వుంటారు, గుణగ్రహణంలో దొడ్డమ్మగారిని చెప్పి మరొకర్ని చెప్పాలి. ఇప్పుడు కృష్ణదేవరాయలవారే వుంటే, పిల్ల వానిపేరు మీదుగా తమ రిద్దరూ పరిపాలన సాగిస్తూ వుందురనీ, తాము రామా కృష్ణా అనుకుంటూ నిశ్చలంగా కాలం వెళ్లబుచ్చేటందుకు వీలుగా వుండే దనీ దొడ్డమ్మ గారిభావం; కాని దైవసంకల్పం మరోలా వుంది.

అచ్యుత దేవరాయడు——అయితే, పెద్దన్నయ్యగారి సంకల్పం పెద్దదొడ్డమ్మగారికి మొదటే తెలిసివుంటే——

విరూపాక్షరాయడు——ఇలా జరిగే వుండదు. అసలు, అన్నయ్యగారి కయినా యీసంకల్పం స్వయంభువు కాదండీ! ఎవరో వారిమనస్సు పాడుచేశారు.

అచ్యుత దేవరాయడు——తమ ఉద్దేశం——

విరూపాక్షరాయడు——తెలియడం అంటూ వుంటే తమకే తెలిసివుండాలి.

అచ్యుతదేవరాయడు—నాకున్నూ ఏమీ తెలియదు. నాకింతవరకూ రాజకార్యా లంటే అంతశ్రద్ధ లేనే లేదు. దినాని కొక్కమాటు అన్నయ్యగారి దర్శనం చేసుకోడమూ, తరవాత స్నేహితులతో విహారాలూను.

విరూపాక్షరాయడు—రాజకార్యాలలో ప్రవేశిస్తే యిక నిద్రాహారాలకున్నూ తెరపివుండదు. అవి మీద పడేదాకానే రాజపుత్రులకు సుఖం అయినా, ఆనందం అయినాను.

అచ్యుతదేవరాయడు—అన్నయ్యగారు బతికివుంటే యిప్పు డయినా—

విరూపాక్షరాయడు—తమ కా ఆందోళన అక్కర లేదు. తమకి ఉక్కిరిబిక్కిరి కాకుండా, తమమీద, క్రమాంతరాలమీద కార్యభారం వుంచుతూ వుండ మని దొడ్డమ్మగారితో నేను మనవిచేసుకుంటాను లెండి.

అచ్యుతదేవరాయడు—అక్కర్లేదక్కర్లేను, వారితో తమరలా మనవిచెయ్యనేవద్దు. పెద్దన్నగారుపోవడంతోటే నాకు ఆటలమీద దృష్టి మళ్ళిపోయింది. బాబయ్యగారూ, వారి తరవాత పెద్దన్నయ్యగారూ స్తవనీయంగా రాజ్యపాలనం చేశారు. నేను, వారి ప్రతిష్ఠకు భంగంరానివ్వను.

విరూపాక్షరాయడు—తమ రంతవారు కారనా? తిమ్మరుసయ్యగారు కూడా దొడ్డమ్మగారితో తమ

విషయం చాలాదూరం మనవిచేసినట్టు తెలిసింది.

అచ్యుత దేవరాయడు—సందేహమా! నేనంటే వారికి చాలా ప్రేమ. తమ తమ్ముళ్లు గోవిందరాజయ్యగారి తోనూ, తమ అల్లుడు అప్పన్నగారితోనూ సమంగా దిద్దు తున్నారు వారు నన్ను. నాశక్తి వారికి బాగా తెలుసు.

విరూపాక్షరాయడు—శక్తి వుండడమే వస్తే అది అణగిపోయి వుంటుందా! ఇంతకీ: నరసరాయలవారి అంశ తమదగ్గిర పూర్తిగా వుంది, నాకు తెలుసు.

అచ్యుత దేవరాయడు—నేనది బాగా చూపిస్తాను. నాసంగతి తమరున్నూ దొడ్డమ్మగారికి మనవిచెయ్యాలి.

విరూపాక్షరాయడు—అది తమరు సెలవిప్పించాలా? అవశ్యమూను.

అచ్యుత దేవరాయడు—మరి నాకిప్పటికి సెలవు దయ చేయించండి, యింకోమాటు కలుసుకుందాం.

విరూపాక్షరాయడు—చిత్తం చిత్తం, సెలవు.

అచ్యుత దేవరాయడు—సెలవు.

(అచ్యుతదేవరాయడు వెళ్ళిపోతాడు)

విరూపాక్షరాయడు—(అచ్యుత దేవరాయడు వెళ్ళిన దిక్కుకి చూస్తూ) అబ్బో, పెద్దయెత్తులే! ఓహో! పెంకి రాకడలు వచ్చావంటే, నువ్వు కూడా తక్కువు, జాగ్రత్త.

(లోపలికి వెళ్ళిపోతాడు)

ఆరో రంగం

.....o0o.....

(రుక్కమ్మ నగరు. కుడిడొక్కనుంచి రక్తం కారుతూ వుండగా చెయ్యి అడ్డుపెట్టుకుని "చచ్చాను, చచ్చాను" అంటూ వొకపరిచారికవచ్చి కూలబడుతుంది. "ఏమిటే! ఎందుకే!" అంటూ మరో పరిచారిక వచ్చి, దగ్గిర కూచుని దాన్ని పట్టుకుంటుంది)

మొదటిపరిచారిక—డొక్కలో పొడిచాడే! చచ్చానే! పేగులు బయిటికివచ్చాయేమో చూడు.

రెండోపరిచారిక—పేగులూ లేవు, గీగులూ లేవు, ఏదీ చూస్తానూ (చూసి) పెద్దగాయమే. ఎవడే పొడిచినవాడూ?

మొదటిపరిచారిక—బతికనంటావా?

రెండోపరిచారిక—పొడవడం యేమిటో, పొడిచినవాడెవడో, యెందుకు వచ్చిందో యిదంతా చెప్పకపోతే నువ్వు బతికినా బతకనివ్వరు తిప్పమ్మాదేవిగారు, తెలుసా?

మొదటిపరిచారిక—ఎవడో నాప్రాణాలకు దాపరించాడే వాణ్ణిపాతెయ్యా! (అయ్యో, అయ్యో! ఏడుస్తుంది)

రెండోపరిచారిక—ఎవడే వాడూ?

మొదటిపరిచారిక—అమ్మగారి చుట్టంట. "బాగా వున్నావుటే గంగూ!" అంటూ వచ్చాడే, వాడి దుంప—

రెండోపరిచారిక—నువ్వెరగవూ?

మొదటిపరిచారిక—వాడిమొగం నేనెప్పుడూ చూడ

లేదే! అమ్మగారిని చూడ్డానికి వచ్చా ననగా, అనుమానం కలిగి, అదీయిదీ అడుగుతూ వుండగా, ఆడుకుంటూ బుల్లిబా బిలా దయచేశారు. వెంటనే ఆవచ్చిన చచ్చి నాడు కై జారు దూసి బుల్లిబాబుమీాది కురికాడు. గభీ మని నేనడ్డువెళ్ళాను. తప్పిపోయి వొకపోటు బుల్లిబాబు చేతికీ రెండోపోటు నాకిక్కడా తగిలాయే, యెలా పోయాడే వాణ్ణి కోసెయ్యా!

రెండోపరిచారిక—బుల్లిబాబేమయినట్టూ? (లేస్తుంది)

రెండోపరిచారిక—చస్తూ వుంటే నన్ను విడిచిపెట్టి వెళ్ళి పోతావుటే?

రెండోపరిచారిక—నీచావుబతుకులు కాదు ప్రధానం, ముందు బుల్లిబాబు సంగతి చూసుకోవాలి. లేకపోతే, నీకయిందే నాకూనూ. ఓర్చుకో, చూసివస్తాను.

మొదటిపరిచారిక—(లేచి) నాకొడకోయ్! నాకూతు రోయ్! నేను బతకనర్రోయ్! నాప్రాణాలకు వాడెక్కడ దాపరించా డర్రోయ్! (ఏడుస్తూ లోపలికి వెళ్లిపోతుంది)

ఏడో రంగం

....o0o....

(తిప్పమ్మ నగరు. ఒకగదిలో తిప్పమ్మా తిమ్మరుసయ్యా నుంచుని వుంటారు.)

తిప్పమ్మ—పుట్టింది రాచపుట్టుక కదా యీాకాస్తకే

అంత బెంబేలుపడిపోతే యెలాగా? తమరు చెప్పినా వినక నేను చెప్పినా వినక—ఇక తన ధోరణే తనదా?

తిమ్మరుసయ్య—అమ్మా, బహుసున్నితమైన హృదయం కోడలుగారిది. తగ్గనభగ్గనలకు తాళుకోలేదు. ఏక పుత్రునిమీద మృత్యుచ్ఛాయ వాలిం దనేటప్పటికి బేజారయిపోయారు వారు. సావంకాశంమీద అంతా నేను చక్కబరుస్తాను లెండమ్మా!

తిప్పమ్మ—తాను లోకంతోపాటే అయితే నాకిక బెంగ యేమిటీ? తల్లినిపట్టే కదా బిడ్డలు? బుల్లిబాబుని తనలాగే దిద్దితే యిక మాటతక్కుతుందా?

తిమ్మరుసయ్య—నామనవి యేమిటంటే? సున్నితమైన హృదయానికి వోవట్టాన కాఠిన్యం అలవడదు. అలవడితే మాత్రం అంత భయంకరమైనది మరి వుండదు. ఇలాంటి సన్నివేశా లొకటిరెండు తటస్థించాయంటే ఆకాఠిన్యం తనంతట అదే వస్తుంది. కనక, తమరు కొంచెం వోపికపట్టాలి.

తిప్పమ్మ—కాఠిన్యం అంటే—

తిమ్మరుసయ్య—అదే అదే, నాఉద్దేశం తమరు గుర్తించాలి. స్త్రీజనసామాన్యానికీ తమకూ పోలికే లేదు. రాజ్యపరిపాలన కుండవలసిన అర్హత తమవద్ద పూర్తిగా వుంది. అదీ నేను మనవిచేసుకునేది.

తిప్పమ్మ—అంతే అంతే, అదిలేకపోతే మనం యెందు కయినా పనికివస్తామూ? అయితే, తమరు ముందు సంగతి యేమాలోచించారూ?

తిమ్మరుసయ్య—ఆలోచించకపోలేదు. అయితే—

తిప్పమ్మ—ఇది హత్యాప్రయత్నం అనడాని కేమయినా సందేహం వుందిటండీ? ద్రోహిని పట్టించి—

తిమ్మరుసయ్య—ఇది హత్యాప్రయత్నం అనడానకీ సందేహం లేదు, ద్రోహిని పట్టుకోడమూ తప్పదు. అయితే—గంగు వైద్య శాలలో వుంది. రెండు దినాలు అది మాట్లాడగూడ దని వైద్యుడు నిషేధించాడు. తర వాత సావకాశంగా దానివల్ల పోలికలు తెలుసుకుని—

తిప్పమ్మ—సావకాశంగానా ? ఈలోపున వా డెక్కడి కయినా పారిపోడూ ?

తిమ్మరుసయ్య—ఇప్పుడు పారిపోలేదనా తమవూహా ? నానమ్మకం యేమిటంటే ? వాడు ద్రోహం తలపెట్టాడు. పోటు తప్పిపోయింది. కసితీర్చుకోడానికి మళ్ళీ వస్తాడు, వచ్చితీరతాడు, దొరికిపోతాడు. వాణ్ణి తమ కళ్ళయెదట యేనుగుకాళ్ళకింద బెట్టి నేను మట్టించేస్తాను, సరా ?

తిప్పమ్మ—వా డెవడయి వుంటా డనీ తమ నమ్మకం ?

తిమ్మరుసయ్య—నా కేమీ ఆలోచన తెగడం లేదు. మనమీాద పగపట్టవలసినవా రెవ రున్నారూ ?

తిప్పమ్మ—అదేమిటి పంతులుగారూ, నాసవితిమీద తమకి అనుమానం లేదూ ?

తిమ్మరుసయ్య—మొదట వారిమీదే కలిగింది; గాని నిలవలేదు.

తిప్పమ్మ—అదేమిటండీ ?

తిమ్మరుసయ్య—వారివత్తాన ఆయీడు కుఱ్ఱవాడెవడున్నాడూ ?

తిమ్మప్ప—కూలికి రాకూడదూ ?

తిమ్మరుసయ్య—అదీ వొక ఆలోచనే, సందేహం లేదు. డబ్బుశక్తి యెంతకయినా పురికొస్తుంది; కాని అగ్నిహోత్రం కదా తమరు ? తమపేరు చెబితే దిక్కులు గజగజలాడిపోతాయే, యెవడో కూలివాడు వచ్చి—

తిప్పమ్మ—మరి తమ వూహ యేమిటీ ?

తిమ్మరుసయ్య—నా వూహ వొక్కటే. వూనుకుంటే వాణ్ణి నిమిషాలమీద పట్టుకోవచ్చు, ఖైదు చెయ్యవచ్చు, చిత్రవధ చెయ్యవచ్చు, చర్మం వొలిపించి మీదికి కుక్కలను వదలవచ్చు, ఉప్పుపాతర వెయ్యవచ్చు; కాని మనం యిప్పుడే యీ వ్యవహారం ప్రారంభిస్తే ఈ కల్లోలాలు పురస్కరించుకుని సామంతులెవరయినా—

తిప్పమ్మ—అదీ నిజమే లా కనబడుతోందండీ ! పట్టాభిషేకం అయిపోయిందంటే జనులు తమకి తామే

పద్దెనుగు తారు. ద్రోహుల కప్పుడు కుమ్మక్కు చేసేవా రుండరు. సైన్యం కూడా వొక శక్తికి అంకితం అయిపో తుంది కనక, అంతఃకలహాల కవకాశా లుండవు.

తిమ్మరుసయ్య—అదీ నా నమ్మకం. మన మిప్పుడు మిక్కిలీ గంభీరంగా వుండాలి. ఎవరో కుర్రవాడు—ఏదో కారణంవల్ల ఉద్రిక్తుడై వేసిన యీ కుప్పిగంతులకు మనం అంతగా—

తిప్పమ్మ—అదేమిటి పంతులుగారూ! కోటలో—అంతఃపురంలో—

తిమ్మరుసయ్య—నాబుద్ధికి తోచింది మనవిచేసు కున్నాను. కాదంటే—ఆ పనే ముందు చేయిస్తాను, సెలవిప్పించండి.

తిప్పమ్మ—అదా మరొకటా ముందు చెయ్యడం ఆలోచించండి. వ్యవహారం అంతా తమమీద విడిచి పెట్టాను. మధ్యమధ్య సలహాలు మాత్రమే చెబుతూ వుంటాను చివరి కేదిచేసినా యేదిమానినా తమ యిష్టం

తిమ్మరుసయ్య—నాయిష్టం అని తమరువిడిచిపెట్టేస్తే యెలాగమ్మా? నేను తమ భృత్యుణ్ణి—

తిప్పమ్మ—తమ రంతమాట సెలవిప్పించవద్దు.

తిమ్మరుసయ్య—తమ కంత అనుగ్రహం వున్నందుకు చాలా సంతోషం. అయితే, నేను తమ భృత్యుణ్ణే

ఇందు కేమీ సందేహం లేదు. ఇలా చెప్పకుంటే నాకు పరువే గాని అప్రతిష్ఠలేదు. ఇలా చెప్పకుంటేనే నాకు గౌరవమున్నూ. చక్రవర్తికి పాదా లొత్తేవాడు కూడా అదృష్టవంతు డయి వుండాలి. మంత్రిసంగతీ దండనాథుడి సంగతీ యిక చెప్పడం యెందుకూ? మహామంత్రికూడా భృత్యుడే, కాదంటే, పెద్దభృత్యుడు, అంతే.

తిప్పమ్మ—తమతో నేను వాదించగలనా? తమ మట్టుకి తమ రేమనుకున్నా, నేను, తమర్ని విజయనగర సామ్రాజ్యానికి మూలాధారం అని భావించుకుంటున్నాను. తమరు ఈచిక్కు లన్నీ తొలగించి, సరియైన ప్రభుత్వం యేర్పడ్డ దని, జను లనుకునేలాగ—

తిమ్మరుసయ్య—నాజీవితం ధారపోస్తాను. తమ యీ కోరిక నెరవేరుతుంది. వీరనరసింహరాయలవారిని మించిన ప్రభువు దొరికా డని జనులు సంతోషిస్తారు.

తిప్పమ్మ—అబ్బాయి మొగాన మంచి కళ వుంది, తమరు చిత్తగించే వుంటారు.

తిమ్మరుసయ్య—చిత్తం, చిత్తం—తుళువవంశంలో యిలాంటి జాతకుడు పుట్టలే దంటారు సిద్ధాంతిగారు.

తిప్పమ్మ—అంతవాణ్ణి తమరు చెయ్యాలి. తిప్పమ్మ కుఱ్ఱవాణ్ణి బాగుచేసిందని నాకు పేరు తెప్పించాలి తమరు.

తిమ్మరుసయ్య—ఇంతకంటేనా అమ్మా? వీరనరసింహ

రాయలవారు ఇంటా బయటా కూడా స్వతంత్రంగా వ్యవహారించారు. అప్పుడు నా శక్తి కనపరచడానికి కాదు, నేను తెలుసుకోడానికే వీలులేకపోయింది. ఇక నేను ఆశ్చర్యచకితులుగా చేసేస్తాను తమర్ని.

తిప్పమ్మ—తమ రంతవారూ అవుదురు.

తిమ్మరుసయ్య—మరి, వొకమాటు వైద్యశాలకు—

తిప్పమ్మ—అవు నవును, వాడి పోకి ళ్ళన్నీ బాగా జ్ఞాపకంచేసుకుంటూ వుండమనండి దాన్ని.

తిమరుసయ్య—సెలవిప్పించండి.

తిప్పమ్మ—దయచెయ్యండి.

(తిమ్మరుసయ్య వెళ్ళిపోతాడు)

తిప్పమ్మ—తిమ్మరుసయ్యవారు చెప్పింది బాగుంది, నిజమే. ఈమాత్రానికే మనం కంగారుపడ్డట్టు తెలిస్తే జనులను అదుపులో వుంచడం కష్టం. తిమ్మరుసయ్యగారివల్ల కానిది లేదు. ఆయనకు మన యెడల మంచిభయభక్తులున్నాయి, సందేహంలేదు. తిన్నది ఊరికేపోతుందా మరి?

ఎనిమిదో రంగం

(నాగమ్మనగరు. నాగమ్మా నీలమ్మా కూచునివుంటారు. ఇద్దరికీ మధ్య రక్తసిక్తమైన కైజా రుంటుంది. లక్ష్మమ్మ అప్పుడే వస్తుంది. వియ్యన్న ఆమె వెనక వుంటాడు.)

నాగమ్మ—రండి, నీలం వొక పందినిపొడిచి వచ్చింది.

లక్ష్మమ్మ—(నీలమ్మ కేసి మెప్పుగా చూస్తూ) నీలమ్మ తలుచుకుంటే యింకా అడ్డా? అయితే—

నాగమ్మ—నీలమ్మ కనబడితే విరూపాక్షరాయడి కళ్లు తిరిగిపోతూ వుండేవట.

లక్ష్మమ్మ—ఆ, మిడతగాడు.

నాగమ్మ—మిడతే అయిపోయాడు చివరికి. వాడి వేడి నెత్తుటితో నీలానికి నేను బొట్టుంచాను, మీరునూ వుంపించండి.

లక్ష్మమ్మ—ఇంతకంటేనా? (క్రైజారు తాకి నీలమ్మకి బొట్టుపెడుతుంది)

నాగమ్మ—ఆభూతం వర్తమానించగా పాపారాయుడుగారప్పుడే వెళ్లారుట. వారు గుమ్మందిగడం తడవుగా విరూపాక్షుడు సాక్షాత్కరించి ప్రేమభిక్ష—

నీలమ్మ—ఆమాట చెవినిపడ్డాటప్పటికి నాకు వొళ్లు తెలియకుండా పోయింది. ఒక్క క్షణానికి మూలుగు వినపడి ప్రపంచకం తెలిసింది. క్రైజా రూడలాక్కోగా పేగులు బయటికి వచ్చాయి. అరటిబొందలాగ తివాసీ నిండుగా పడిపోయాడు రాక్షసుడు.

లక్ష్మమ్మ—ఆభూతం కుడిచెయ్యి నరికేశావు. ఒక్క దెబ్బతో రెండుఫలాలు సాధించావు. (నాగమ్మతో) ఎందుకూ? దేవుడు చూడలేకపోయాడు.

నాగమ్మ—నా కర్మం అలా కాలిపోయింది. కడతేరి నాయనా, మోహయి నీలమూ నా కడుపులో చిచ్చు—

లక్ష్మమ్మ—వద్దువద్దు. తమరు కళ్ళనీళ్ళు పెట్టుకున్నా రంటే చేతిలో వున్న కార్యం జారిపోతుంది. నీలమ్మ చేసినపనికి సంతోషించవలసిన సమయం యిది. (వెనక్కి చూస్తూ) ఇలా రా తమ్ముడూ! నీచేతిలు మహారాణికి విన్నవించుకో.

వియ్యన్న—(నాగమ్మ యెదటికి వచ్చి, చేతులు జోడించుకుని) ఏలినవారికి మరొక సంతోషవార్త. త్రిలోచనరాయలవారు వేంచేశారు.

నాగమ్మ—(ఉలిక్కిపడి) ఎక్కడికీ!

వియ్యన్న—(అంజలిబంధం ఆకాశానికి చూపిస్తాడు)

(ఆ, అంటూ నీలమ్మ "ఏమన్నారూ!" అంటూ నాగమ్మ ఆశ్చర్యచకిత లవుతారు. లక్ష్మమ్మ మంద హాసంతో గంభీరంగా చూస్తుంది)

నాగమ్మ—వివరాలు సెలవిప్పించండి పంతులుగారూ!

వియ్యన్న—ఏటివొడ్డున నేనూ కొండారెడ్డిగారూ మాట్లాడుకుంటున్నాము. కుమారశ్యామరాయలవారు చాలా దూరం ప్రోద్బలపరిచా రని చెబుతూ రెడ్డిగారు అప్పుడే ఏలినవారి సేవకు అంగీకరించారు. ఈసమయాన త్రిలోచనరాయలవా రక్కడికి వచ్చి—

నాగమ్మ—అతగాడు మీమాటలు వినలేదు గదా?

లక్ష్మమ్మ—విన్నాడే అనుకోండీ! ఇంకేమి భయమూ?

నాగమ్మ—సరే సరే, ఏమి జరిగింది నాయనా?

వియ్యన్న—రావడం తడవుగా నన్ను చూసి "నువ్వు కుట్రచేస్తున్నావుట, మహామ్మాయి వండించేస్తా"నన్నాడు. నాకు వొళ్ళు తెలియలేదు. వొక్కటే వేటు, కొబ్బరి పుచ్చెలాగ వాడి తలకాయ దుల్లిపోయింది.

నాగమ్మ—(చేతులు జోడించుకుని) భలే పని చేశారు. నాయనా, నేను మాత్రం మీరుణం తీర్చుకోలేను.

వియ్యన్న—రుణమేమిటి మహారాణీ? మాతమ్ముడు తన విధి నిర్వర్తించుకున్నాడు.

నాగమ్మ—దుష్టచతుష్టయంలో యిక వొక్క సాంబ శివరాయ దున్నాడు. (వియ్యన్నతో) అంతేనా?

వియ్యన్న—చిత్తం, చిత్తం, వారొక్కరే వున్నారు. తనకు త్రిలోచనరాయలవారితో వుండుకున్న అంతః కలహంవల్ల కొంచెం తప్పించుకుని తిరుగుతున్నారు; గాని యిక దీక్షపడతారు వారు.

నాగమ్మ—వాళ్ళిద్దరికంటే ఘటకుడు. వొకపట్టాన లొంగడు. ఏమంటారు?

వియ్యన్న—విడిచిపెట్టను, ఇంతే నేనుమనవిచేసుకునేది.

లక్ష్మమ్మ—మహాదేవరాయలవారు కూడా మన

పక్షంఅయినట్టు వారి మూడోభార్య వర్తమానించారు.

వీరప్పనాయకుడు (వియ్యన్న కేసి చూసి) ఏమన్నాడు తమ్ముడూ?

వియ్యన్న—రుక్కమ్మగారి నగరు దోపిడీచెయ్యాలని వుంటే తలుపులు తెరిపించి వుంచుతాడు మహారాణీ అతను.

నాగమ్మ—అతని కాభరవసా—

లక్ష్మమ్మ—అక్కడి మహామంత్రి, అతణ్ణి అక్కడ కావలా వేశారు. తనగుర్రపుపౌజుతో అతనక్కడవున్నాడు.

సీలమ్మ—అయితే, (గభీ మని లేచి) ఆపురుగుని నలి పేసి వస్తాను.

నాగమ్మ—తల్లీ, (అంటూ సీలమ్మనికూచోబెడుతుంది)

లక్ష్మమ్మ—తిప్పమ్మగారు మనమణ్ణి తమ నగరిలో వుంచుకున్నారు.

సీలమ్మ—రాకాసిపీనుగా!

లక్ష్మమ్మ—తక్కిన సంగతులు మనవి చేస్తాను. అచ్యుత దేవరాయలవారికి రాజ్యాశ పట్టుకుంది. గంగుని పొడిచినవాడికోసం వీరమల్లయ్య వెతుకుతున్నాడు.

నాగమ్మ—వెతకనివ్వండి, మన కేం? లక్ష్మమ్మగారూ! సీలమ్మ ఆవేళఅచ్చంగా మొగపిల్లవాడయిపోయిందినుమండీ!

లక్ష్మమ్మ—కేమరు విన్నారో లేదోగాని ఆపిల్లవాని తర్జని మొగిరిపోయింది టమ్మా!

నీలమ్మ—(ఎగిసిపడి) ఏమిటే? సెబాస్! బతికివుండినా వాడికి జీవచ్ఛవమే.

నాగమ్మ—ఇంకేమిటి లక్ష్మమ్మగారూ!

లక్ష్మమ్మ—మధ్యాహ్నం మళ్ళీ కొన్ని వార్తలందుతాయి, యిప్పటికి సెలవిప్పించండి.

నాగమ్మ—మంచిదమ్మా! పంతులుగారూ, మనకి రాజ్యం కావాలి, సందేహం లేదు. ఒకవేళ వీలుతప్పితే నాసవతికి సర్వనాశనం అయినా కావాలి. ఇంతవరకూ వచ్చాం కనక అదయినా జరిగితే గాని నా కసి తీరదు.

లక్ష్మమ్మ—రెండూ జరుగుతాయి మహారాణీ, తమరనుమానాలు పెట్టుకోకండి. ఏమి తమ్ముడూ?

వియ్యన్న—మహారాణీ! తిప్పమ్మాదేవిగారిని అరదండాలతో ఏలినవారి పాదాలదగ్గిర పడేస్తాను? సరా?

నాగమ్మ—అంతే అంతే, చాలు పంతులుగారూ!

వియ్యన్న—మరి సెలవిప్పించండి.

లక్ష్మమ్మ—సెలవు.

నాగమ్మ—వెళ్ళిరండి.

తొమ్మిదో రంగం

(తిప్పమ్మ నగరు. తిప్పమ్మ కూచుని వుంటుంది. ఎదటా వొక పరిచారిక నిలిచి వుంటుంది)

తిప్పమ్మ—తిమ్మరుసయ్యగారు నీకేనే చూడలేదూ?

పరిచారిక—లేదమ్మా, పోనీ అంటే, నేనూ వారికేసి చూడలేకపోయాను.

తిప్పమ్మ—ఎంచేతా?

పరిచారిక—వారు ప్రళయకాలరుద్రులయి వున్నారు. జగ్గారాయడు బాబయ్యంతవారు గడగడ లాడి పోతు న్నారు, వారిని చూసి.

తిప్పమ్మ—అదేమిా?

పరిచారిక—తుంగభద్రలో వొక యోగి గుడ్డికృష్ణ దేవరాయలవారిని స్నానం చేయిస్తున్నట్టు—

తిప్పమ్మ—ఆ, తెలిసిందటనా? యోగులు కళ్లు రప్పించగలరు, మళ్లీ మొదటికి వస్తుందో యేమిటో?

పరిచారిక—వారిని పట్టి బంధించి అడవిలో జాగ్రత్త పెట్టి వుంచమని తిమ్మరుసయ్యవారు గుర్రపుఫౌజుతో జగ్గారాయలవారిని తరిమిపంపారు. "మీారు తప్పించుకొని తిరగడం బాగా లేదని సాంబశివరాయలవారిని బాగా మందలిస్తున్నారు కూడా.

తిప్పమ్మ—అతగాడి కిప్పటి కింకా కళ్లు రాలేదన్న మాటేనా?

పరిచారిక—లేదుట అమ్మగారూ! కళ్లమాట యేమ యినా, వీలుతప్పితే, ఇద్దర్నీ నరికివెయ్య మని జగ్గారాయల వారికి మహామంత్రి ఆజ్ఞ. ఇదివరకటిమాట యేమయినా,

కృష్ణరాయలవారి కిక చావు తప్ప దమ్మా!

తిప్పమ్మ—దొరికితే కదా?

పరిచారిక—ఒకవేళ, జగ్గారాయడుగారు ద్రోహం చేస్తా రేమో అని శంకించి, మహామంత్రి, వారి ననుసరించివుండ మనీ, తప్పించ స్తే వారిని బంధించవలసిం దనీ సాంబశివరాయలవారిని వెనక వెనక నే పంపించారు.

తిప్పమ్మ—జగ్గారాయుడు ద్రోహం చేస్తాడూ?

పరిచారిక—ఎప్పటి కేమిటో యెవరు చెప్ప గలరమ్మా! వారు కృష్ణరాయలవారికి ఒకటిరెండు యుద్ధాలలో కుడి భుజంగా వుండినవారుట. అయినా, ఏలినవారికి వారి మీద ఎక్కువ నమ్మకమూ ఆశా వుండడంవల్ల—

తిప్పమ్మ—నిజమే. అయితే?

పరిచారిక—విరూపాక్షరాయలవారినీ, త్రిలోచనరాయలవారినీ తమ రలాగే నమ్మారు. ఇప్పుడు వారిద్దరి జాడా కూడా లేదు.

తిప్పమ్మ—వార్త లేమయినా తెలిసినట్టా?

పరిచారిక—వారి వార్తే లేదు; కాని విరూపాక్షరాయలవారి మండలంలో సైనికసన్నాహాలు జరుగుతున్నట్టూ, త్రిలోచనరాయలవారి దండు వరకంలో వున్నట్టూ—

తిప్పమ్మ—(స్తబ్ధ అయి) ఆ!

పరిచారిక—గంగు పరాకుమాటలాడుతోందమ్మా!

తిప్పమ్మ—దానికర్మం. కల్లోలాలు చెలరేగేలాగున్నాయి, తిమ్మరుసయ్య వారిని నుంచున్నపాళంగా తీసుకురా.

(వెళ్ళు వెళ్ళు అంటూ తిప్పమ్మ పరిచారికను వెంబడిస్తుంది)

పదో రంగం

(తుంగభద్ర వొడ్డున అచ్యుతదేవరాయడొక రాతిపలక మీద కూచుని వుంటాడు. ఎదట వియ్యన్న నుంచుని వుంటాడు)

అచ్యుతదేవరాయడు—ఆలోచించలేదేమో కాని తమకు మాత్రం తోచనిదా యిది?

వియ్యన్న—అనుమానం వుడితే గదా, ఆలోచన!

అచ్యుతదేవరాయడు—తిమ్మరుసయ్యవారు పెద్దన్నయ్యగారి దగ్గిర యెప్పుడూ భయభక్తులతోనే మసిలేవారు; కాని చిన్నన్నయ్య గారినీ నన్నూ శిష్యులుగా ప్రేమించేవారు.

వియ్యన్న—భేదం యేమయినా—

అచ్యుతదేవరాయడు—మా యిద్దరిలోనూ చిన్నన్నయ్యగారి యెడల వారికెక్కువ మక్కువ అనుకోండి—

వియ్యన్న—వారిప్పుడు లేరుగా?

అచ్యుత దేవరాయడు—అదే నే ననేది. పెద్దన్నయ్యగారు లేరుగదా, చిన్నన్నయ్యగారున్నూ లేకుండానే పోయారుగదా, మరి తిమ్మరుసయ్యవారు నన్నిప్పు డెలా చూడా లంటారూ మీరూ?

వియ్యన్న—సరే, మనవిచేసుకుంటూ, సెలవిప్పించండి.

అచ్యుత దేవరాయడు—వారు బుల్లిబాబుకే పట్టాభిషేకం జరిగించ బూనుకున్నా, రిది మీకు తెలియనిదా?

వియ్యన్న—అందుకు కారణం తమకు తెలిసివుండాలి.

అచ్యుత దేవరాయడు—తెలుసు, మహారాజు కొడుకనీ. మా నాయనగారికి ముగ్గురు భార్య లున్నప్పుడు, వారి రాజ్యం, ముగ్గురు భార్యల బిడ్డలకూ క్రమాంతరాల మీద సంక్రమించవద్దూ? ఇదీ నేను మనవిచేసేది.

వియ్యన్న—ఇది బహిరంగ మైన ధర్మం, తమరు సెలవిప్పించడం యెందుకూ ప్రభూ? మరి, మహామంత్రుల వారు ఈ ధర్మసూక్ష్మం తెలియనివా రనుకోనా?

అచ్యుత దేవరాయడు—అమ్మమ్మా, అంత మాట అనడం యెలాగా?

వియ్యన్న—ఇం కేమిటి ప్రభూ?

అచ్యుత దేవరాయడు — వారు పెద్దదొడ్డమ్మగారి తంత్రంలో పడ్డారని నే ననేది.

వియ్యన్న—తమరున్నూ తిప్పమ్మాదేవిగారి అను

గ్రహం సంపాదించుకుని వుండరాదా?

అచ్యుత దేవరాయుడు—అనుగ్రహమా? ఎంత తప్పా దారిని వున్నారు పంతులుగారూ మీరూ? వారు నన్ను మాత్రం కడ తేర్చకుండా వుంటారని యెలాగా నమ్మడం?

వియ్యన్న—(చెవులు మూసుకుని) పాపం శాంతిం చాలి, పాపం శాంతించాలి. ప్రభూ, నేను మనసిచ్చి అడుగుతున్నాను. అంతఃపురాలలో జరుగుతున్న దంతా తమకి తెలిసివుంటుంది. కృష్ణదేవరాయలవారి కళ్లు పీకిం చడంలో తిప్పమ్మాదేవిగారి ప్రమేయం లేశమూ లేదని నానమ్మకం. తమ రేమి సెలవిస్తారూ?

అచ్యుత దేవరాయడు—అసలు, ఈ సంకల్పం పెద్ద దొడ్డమ్మగారికే కలిగింది. వారే పెద్దన్నగారికి దురోచన చేశారు.

వియ్యన్న—కొత్తసంగతి నాకిది.

అచ్యుత దేవరాయుడు—అ దలా వుంచండి. విజయ నగర సామ్రాజ్యం మా నాయనగారి స్వార్జితం. వారి కుమారుడను నే నుండగా, నా ముందుతరంవాడికా పట్టాభిషేకం?............ధర్మశాస్త్రం మాట అలా వుంచండి. చూస్తూ వూరుకుంటే నేను బతికివున్నట్టే లెక్క అవుతుందా?

వియ్యన్న—పట్టాభిషేకంవిషయం తప్పిస్తే తిప్పమ్మా

దేవిగారు, సామ్రాజ్యభారం అంతా తమ మీాదే వుంచుతారేమో, యోచించారా తమరు?

అచ్యుతదేవరాయడు—మీారలాంటిమాటలు చెప్ప కండి. పెద్దదొడ్డమ్మగారికే రాజ్యాశ వున్నది. కోడలి పక్షం వారినికూడా చేరనివ్వరు వారు. కుట్రకుంకని అడ్డు పెట్టుకుని ఏకచ్ఛత్రాధిపత్యం నిర్వహించా లని వారి సంకల్పమూ, ప్రయత్నమూను. తిమ్మరుసయ్యవారు ఆకుట్రలోపడ్డారు, ఇదీ నాబాధ.

వియ్యన్న—పెద్దబావగారు, సంగతి తెలిసే పడ్డా రంటారా?

అచ్యుతదేవరాయడు—వారికి దుస్సంకల్పం ఆరోపించ లేను నేను. మరి నాతపన యేమి టంటే? దద్దమ్మనయి నేను కళ్ళప్పగించి వూరుకోవలసిందేనా?

వియ్యన్న—కనక?

అచ్యుతదేవరాయడు—ఇక మన సిచ్చి మాట్లాడ తాను. మీారు నాకో ఉపకారం చేసిపెట్టాలి.

వియ్యన్న—ఏమిటి ప్రభూ అది?

అచ్యుతదేవరాయడు—సైన్యం అంతా యిప్పుడు అప్పన్నగారిచేతిలో వుంది. వారి యెదట పడి నాకోరిక విన్నవించుకోడానికి నేను సాహసించలేకుండా వున్నాను. మీాకూ వారికీ దేహాలు మాత్రమే వేరు. మీారు వారికి

నామీాద అనుగ్రహం కలిగేటట్టు రాయబారం నడిపించాలి (వియ్యన్న చేతులు పట్టుకుని) మీాసెలవు ప్రకారం నడుచుకుంటాను. సింహాసనం నాకు స్వాధీనం చేయించండి. తరవాత అంతా మీాయిష్టం.

వియ్యన్న—తమకు నాయెడల ఇంత విశ్వాసం కలిగినందుకు చకితు ణ్ణవుతున్నాను నేను. ముందు, తమరు బావగారితో మంతనాలు జరిగించి చూశారా!

అచ్యుతదేవరాయుడు—లాభం లేదు పంతులుగారూ!

వియ్యన్న—అప్పన్నగారి ఆంతర్యం—

అచ్యుతదేవరాయుడు—నాకు తెలుసు. నాయెడల వారికి వైముఖ్యం లేదు.

వియ్యన్న—నగరాధిపతులు చిన్నబావగారు కదా, వారితో మంతనాలు అగత్యం లేదూ!

అచ్యుతదేవరాయుడు— లేకేమీా! నేను నూటిగానే వారితో వ్యవహారించుకోగలను.

వియ్యన్న—వ్యవహారించడం అయినట్టేనా?

అచ్యుతదేవరాయుడు—ముందు అప్పన్నగారి విషయం తేల్చుకోడం ముఖ్యం అని నా వూహ.

వియ్యన్న—అయితే, యిది నాకప్పగించండి. అది తమరు చూసుకోండి.

అచ్యుతదేవరాయుడు—సంతోషం. తిమ్మరుసయ్యా

వారిఅనుగ్రహామున్నూ నాకు లభించినట్టే, సందేహంలేదు.

వియ్యన్న—మనవి చేసుకున్నాను గాదూ? అశ్రద్ధ మంచిది కాదు. రేపు లేదు, ఎల్లుండి పట్టాభిషేకం. పన్నాగం అంతా యీలోపున పూర్తిచేసుకోండి.

అచ్యుతదేవరాయడు—చాలా సంతోషం.

వియ్యన్న—ఒక్కటిమాత్రం వుంది. ఇది పీకలమీదికి వచ్చే వ్యవహారం. కనక, తమకు గల ఆధారాలేమిటో—

అచ్యుతదేవరాయడు—తప్పకుండా మనవి చేసుకుంటాను. జగ్గారాయడు నాకు కుడిభుజంగా వున్నాడు. అసలు, నా కీదృష్టి కలిగించినవాడే అతను. అతని పరంగా మరికొందరు మండలేశ్వరులున్నూ నాకోసం ప్రాణాలు ధారపొయ్యడానికి సిద్ధంగా వున్నారు.

వియ్యన్న—తమకు మంచి బలమైన ఆసరా దొరికింది. ఒక్క పెద్దబావగారిని తప్పిస్తే జగ్గారాయలవారిని పోలగలవారు మరి లేరు.

అచ్యుతదేవరాయడు—తమ ఆసరా అంతకంటే గొప్పది గదా?

వియ్యన్న—ఇది నెరవేరినప్పుడు గదా, ఆప్రశంస నాకు? మరి తమరు దయచెయ్యండి. మనం చాలాసేపు ఏకాంతంగా వుండడం శ్రేయస్కరం కాదు.

అచ్యుతదేవరాయడు—అవునవును, మరివర్తమానం—

వియ్యన్న—నేనందచేస్తా కాదూ! ఎప్పుడూ అని మాత్రం నన్నడక్కండి. భారం నామీద వుంచారు. సరి, యిక నన్ను మరిచిపోండి.

అచ్యుతదేవరాయడు—చిత్తం, సెలవు.

(అచ్యుతదేవరాయడు వెళ్ళిపోతాడు)

వియ్యన్న—అనుమానం నిశ్చయమే అయింది. "యాచకో యాచక శ్శత్రుః" నాగమ్మాదేవిగారి కిది మంచి సహాకారి. తిమ్మరాజు పని పైసలా. అది తప్పదు.

(వెళ్ళిపోతాడు)

పదకొండో రంగం

(తిమ్మరుసయ్య భవంతి. అచ్యుతదేవరాయడు కుర్చీ మీదకూచునీ, తిమ్మరుసయ్య యెదటనుంచునీవుంటారు)

అచ్యుతదేవరాయడు—అనేకవిధాల ప్రార్థించాను. తమ దగ్గిరికి వెళ్ళమనడం తప్పిస్తే పెద్దదొడ్డమ్మగారు మరోమాట సెలవిప్పించలేదు.

తిమ్మరుసయ్య—తమరు వారి దర్శనానికి యెందుకు వేంచేశారు ప్రభూ?

అచ్యుతదేవరాయడు — దినమ్మూ వొకమాటు దర్శనం చేసుకుంటున్నాను. అలాగే యివాళా వెళ్ళాను!

తిమ్మరుసయ్య—వెళ్ళీ!

అచ్యుత దేవరాయడు—వెళ్ళాను. పాదసేవ చేసుకుని చేతులు కట్టుకుని నిలవబడ్డాను. వారిముఖం ప్రసన్నంగా లేదు. కారణం వూహించలేక గజిబిజి పడుతున్నాను. "వెళ్లి తిమ్మరుసయ్యవారికి కనపడు" అని వొక్కమాటే సెలవిచ్చారు వారు, ఆజ్ఞాస్వరంతో.

తిమ్మరుసయ్య—కనపడి?

అచ్యుత దేవరాయడు—అడిగాను. ప్రత్యుత్తరం లేదు.

తిమ్మరుసయ్య—మరి, యిప్పుడు తమ సెల వేమిటి?

అచ్యుత దేవరాయడు—అదెందుకో తెలిస్తే గదా, సెలవివ్వడం అయినా, ఆలకించడం అయినా?

తిమ్మరుసయ్య—వింతగా వుంది.

అచ్యుత దేవరాయడు—వా రేమి సెల విచ్చారో—

తిమ్మరుసయ్య—ఏసందర్భములోనూ కూడా యివాళ తమప్రస్తావన రాలేదు.

అచ్యుత దేవరాయడు—వర్తమానం అయినా —

తిమ్మరుసయ్య—రా కేం? భోజనం కావడం తరవా యిగా దర్శనానికి రావలసిం దని మాత్రమే వచ్చింది.

అచ్యుత దేవరాయడు—ఆశ్చర్యకరంగా వుంది.

తిమ్మరుసయ్య—ఏదో వుంది. ప్రభూ, సర్వమూ తమ యిద్దరిలోనూ వుంది.

అచ్యుత దేవరాయడు—నాదగ్గి రేమీ లేదు. నమ్మండి

పంతులుగారూ! కఠినమైన వారి ఆజ్ఞ వినడంతోటే నా మనస్సు ఎలాగో అయిపోయింది. మరి వ్యూహా అందనేలేదు.

తిమ్మరుసయ్య—చిత్రం!

అచ్యుతదేవరాయడు—తమకున్నూ దుర్భేద్యమైన విషయం వుంటుం దంటే నేను నమ్మవలసిందేనా?

తిమ్మరుసయ్య—లేదు ప్రభూ! తిప్పమ్మాదేవిగారి దగ్గిర మసలడం కత్తులమీద సాముగా వుంది. ఏక్షణాని కాక్షణం నా తల ప్రాణం తోకకు వస్తోంది. ఎప్పు డేలాంటి అపాండం మీదపడి పోతుందో అని కుత కుత లాడిపోతున్నాను.

అచ్యుతదేవరాయడు—తమరే అలా అయితే, యిక మాపని యెలా వుండనూ?

తిమ్మరుసయ్య—తమకేమి ప్రభూ, నరసరాయుల వారి కుమాళ్లు, తమర్ని, ఎవరేమి చెయ్యగలరూ?

అచ్యుతదేవరాయడు—ఇదిగో, ఈస్థితిలో వున్నాడు నరసరాయులవారి కుమారుడు.

తిమ్మరుసయ్య—మరి నరసరాయులవారి యీ భృత్యుని గతి?

అచ్యుతదేవరాయడు—తమ రలా అనవద్దు.

తిమ్మరుసయ్య—తిప్పమ్మాదేవిగారు తమర్ని నా దగ్గిరికి వెళ్ళమనడం చూస్తే, నావిషయ మయ్యే వా రేదో

ఆలోచిస్తున్నట్టు కనపడుతోంది. ఏమిా పాలుపోడంలేదు

అచ్యుతదేవరాయుడు—[illegible] నా కేమి [illegible]వు?

తిమ్మరుసయ్య—[illegible] [illegible] [illegible] చెయ్యండి.

అచ్యుతదేవరాయుడు—[illegible]సి?

తిమ్మరుసయ్య—[illegible] [illegible] [illegible] మనవి చెయ్యండి.

అచ్యుతదేవరాయుడు—[illegible] [illegible]షి మరోచోట వున్నట్టు కనపడుతోంది పంతులుగారూ!

తిమ్మరుసయ్య—తమరు సరిగా [illegible]ప్పించారు ప్రభూ! స్థితిగతు లేమిా బాగా లేవు. ఎటు చూసినా దుర్వార్తలే. ఎప్పటి కేమిటో వూహించనూ [illegible]పడం లేదు. అంతా అంధకారబంధురంగా [illegible]మే కాదు, భయంకరంగా కూడా వుంది.

అచ్యుతదేవరాయుడు—దుర్వార్త లంటే?

తిమ్మరుసయ్య—విరూపాక్షరాయలవారూ, త్రిలోచనరాయలవారూ అయిపు లేరు. తిప్పమ్మాదేవిగారు చాలా ఆందోళపడుతున్నారు.

అచ్యుతదేవరాయుడు—నిజమే, విరూపాక్షరాయలవారికోసం నేనూ అటమటించిపోతున్నాను.

తిమ్మరుసయ్య—(కనుబొమ్మ ఎగరవేసుకుంటూ అలాగా! ఇంకేమిా? (జేబులోనుంచి ఉత్తరం తీసి) ఇది

చిత్తగించండి. (ఇస్తాడు)

అచ్యుతదేవరాయుడు—(పుచ్చుకుని, చదువుకుని) శ్రీహరీ! శ్రీహరీ! ఎంత ఘోరమైన కల్పన! ఇదివరలో వారూ నేనూ తరుచు కలుసుకుంటూ వుండడం నిజమే. అయితే, యిదేమిటీ యీ ఆధారణం?

తిమ్మరుసయ్య—వేగు అలా వుంది ప్రభూ!

అచ్యుతదేవరాయుడు—నిజంగా, వారివల్ల నాకు కొంత ప్రయోజనం సిద్ధిస్తుం దని యెదురు చూస్తున్నాను. ఇలాంటి స్థితిలో నేనే వారిని చంపించానంటే—

తిమ్మరుసయ్య—ఈ జాబింకా తిప్పమ్మాదేవిగారికి అందలేదు. ఇది వారికి తెలియనే తెలియదు.

అచ్యుతదేవరాయుడు—అంటే, వారు నన్నిక్కడికి పంపించిన కారణం మరొకటి అన్నమాట.

తిమ్మరుసయ్య—అలాగే అనుకోవాలి మరి.

అచ్యుతదేవరాయుడు—అదెలాంటిదో?

తిమ్మరుసయ్య—త్రిలోచనరాయలవారిని గురించిన్నీ వేగు ఇలాగే వుంది మరి.

అచ్యుతదేవరాయుడు—ఏమిటీ? వారుకూడా కడ తేరినట్టే వార్తలు వచ్చాయా?

తిమ్మరుసయ్య — కడతేరడం అక్షరాలా జరిగి పోయింది. ఒక్కయేటుతో వారు రెండు ఖండా లయి

పోయారు. అఖండాలు తుంగభద్రలో మొసళ్ళకు వేసి, వారితలకాయ ఈటెకు గుచ్చి—

అచ్యుతదేవరాయుడు—(సఖేదంగా) ఆ, అంతదారుణమా? అంత అరాజకంగా వుందా స్థితి?

తిమ్మరుసయ్య—తమకి తెలియని దేముంది ప్రభూ?

అచ్యుతదేవరాయుడు—ఇదిస్నీ నాకు వొక్క అక్షరం తెలియదు. అయితే, యీసందర్భం కూడా నామీదికే—

తిమ్మరుసయ్య—వివరాలింకా అందలేదు ప్రభూ!

అచ్యుతదేవరాయుడు—పోనీ, బుల్లిబాబుని పొడిచినవా డెవడో—

తిమ్మరుసయ్య—అంతా తమకు తెలును, నన్నెందు కడుగుతారూ?

అచ్యుతదేవరాయుడు—తమ నమ్మకం యేమిటి?

తిమ్మరుసయ్య—నానమ్మకాని కేమి వుందీ? నేను తమ తండ్రిగారి దయవల్ల వొక యింటివాణ్ణయినాను. నలుగురిలోనూ తలతిప్పుకుంటున్నాను; కాని తమ కుటుంబంలో కల్లోలాలు పుట్టకుండా చూడలేకపోయాను. వాటిని సద్దుబాటూ చెయ్యలేకుండా వున్నాను.

అచ్యుతదేవరాయుడు—పెద్దదొడ్డన్నగారు మా వంశానికి బ్రహ్మరక్షస్సు అయి—

తిమ్మరుసయ్య—వద్దు, తమ రలా సెలవిప్పిస్తే చిక్కు-

లున్నాయి మరి.

అచ్యుత దేవరాయడు—ఉన్నవే చిక్కులు. వాటికి కారణం ఆవిడ. అదీ నేను మనవిచేసుకునేది.

తిమ్మరుసయ్య—చిత్తం చిత్తం, తమ తల్లి ఓబమ్మా దేవిగారికీ తిప్పమ్మాదేవిగారికీ వొకటే ప్రాణం కదా?

అచ్యుత దేవరాయడు—(నిర్విణ్ణుడై వూరుకుంటాడు)

తిమ్మరుసయ్య—(గంభీరంగా చూస్తూ వుంటాడు)

అచ్యుత దేవరాయడు—పంతులుగారూ! నాకు తెలిసినవి కొద్ది, తెలియనివే అధికం. ఏమయినా, కల్లోలం ప్రారంభం అయింది. అది వశమూ తప్పింది. ఇక దాపరికం యెందుకూ? నాకు రాజ్యాశ పుట్టింది. స్వయం భువు కా దనుకోండి, పుట్టింది. ఇంతవరకూ నాప్రయత్నాలిలాంటి విషఫలితా లిచ్చేవిగా లేవు. నిజం మనవి చేసుకుంటున్నాను నేను. నాస్థితి యింకా ఆలోచనల లోనే వుంది. ఇది కనిపెట్టి యెవరో ఆపదంతులు నా మీదికి తిప్పారు. ఇవాళో రేపో నిజం మీకే తెలుస్తుంది.

తిమ్మరుసయ్య—వొప్పుకుంటాను. అయితే, ఆనిజం నాకు తెలిసేటంతవరకూ కల్లోలాలకి సంబంధించినవారు మరి అడుగు ముందుకు వెయ్యరనా తమ నమ్మకం?

అచ్యుత దేవరాయడు—వేస్తారు. వెయ్యనే వేశారు. కనక నే తమ యెదట నే నిప్పు డున్న దున్నట్టు మనవి

చేసుకుంటున్నాను.

తిమ్మరుసయ్య—సెలవిప్పించండి.

అచ్యుతదేవరాయుడు—సామ్రాజ్యం మాతండ్రిగారి స్వార్జితం. పెద్దన్నయ్యగారు గతించడంవల్లా, చిన్నన్నయ్య గారు లేరు కనకా, మానాయనగారి సొత్తు నాకా నాతర వాతి తరంవాడికా సంక్రమించవలసింది?

తిమ్మరుసయ్య—సింహాసనాధికారం విషయమై శాస్త్రాతిక్రమణం కూడా జరుగుతూనే వుంటుంది, కాదనను; కాని వొక్క సంగతి సెలవిప్పించండి.

అచ్యుతదేవరాయుడు—అడిగించండి.

తిమ్మరుసయ్య—విరూపాక్షరాయలవారితో తమరు తరుచు కలుసుకొంటూ వుండినట్టు సెలవిప్పించారే, యీ విషయం వారితో—

అచ్యుతదేవరాయుడు—ఎప్పుడూ చెప్పలేదు; కాని వారి ముఖతః పెద్దదొడ్డమ్మగారి ఉద్దేశాలు తెలుసు కోడానికి మాత్రం ప్రయత్నించాను.

తిమ్మరుసయ్య—చిత్తం, అయితే, విరూపాక్ష రాయలవారికి బుల్లిబాబుగారా సన్నిహితులు, తమరా?

అచ్యుతదేవరాయుడు—(నసుకుతూ) సెలవిప్పించండి.

తిమ్మరుసయ్య—బుల్లిబాబు చక్రవర్తి అయితేనా లాభం వారికి, తమరు చక్రవర్తి అయితేనా?

అచ్యుతదేవరాయడు—నేను చక్రవర్తి నయితేనే లాభం అనుకుంటూ వచ్చాను.

తిమ్మరుసయ్య—ఇప్పటికీన్నీ అలాగే—

అచ్యుతదేవరాయడు—లేదు, అంచేతనే నావిషయం తమతో మనవిచేసుకుందా మని వచ్చాను.

తిమ్మరుసయ్య—తమరు వారిని వదులుకున్నారు. తరవాత వారు కనబడకుండా పోయారు. హత్యే జరిగిన ట్టేమో రూఢి.

అచ్యుతదేవరాయడు—చిత్తం, నాతప్పు ఇప్పుడు తెలిసింది.

తిమ్మరుసయ్య—ఇంక, నేమి సెలవు?

అచ్యుతదేవరాయడు—తమరు నన్ను కటాక్షించాలి. (ఇంకా అంటూ లేచి, దోసిలి వొగ్గుతాడు)

తిమ్మరుసయ్య—(వద్దన్నట్టు చెయ్యివూపుతూ) దయ చెయ్యండి, ఏం చేస్తారూ? నేను నరసరాయలవారిని మరిచి పోలేను. నరసరాయలవారు నన్ను ఆత్మవతుగా భావించుకొన్నారు. తమరు మాత్రం, మంత్రిఅంటే నాలుగు డబ్బులకోసం కక్కుర్తిపడే జీతగాడు అని భావించారు.

అచ్యుతదేవరాయడు—నేనలా భావించలే దంటే తమరు నమ్మడానికి వీలులేని సందర్భాలు తటస్థించాయి, కాదనను; కాని—

తిమ్మరుసయ్య—నావిషయం విడిచిపెట్టండి. రాజ

సేవకు ఫలితా లెప్పుడూ యిలాగే వుంటాయి. అది తెలియక నే నిందులో ప్రవేశించలేదు. దబ్బే కావాలంటే నేను కరిణీకం సంపాదించుకుని వుందును. గుమాస్తాగా అయినా చేరి వుందును—

అచ్యుతదేవరాయడు—(వినయంగా) విన లేకుండా వున్నాను పంతులుగారూ?

తిమ్మరుసయ్య—తమ మనస్సు నొప్పించానా?

అచ్యుతదేవరాయడు—వద్దు, వద్దు, నాకేమిటీ సెలవు?

తిమ్మరుసయ్య—మనస్ఫూర్తిగా మనవి చేసుకోనా?

అచ్యుతదేవరాయడు—తప్పకుండానూ. నాకప్రియం అవుతుందేమో అని సందేహించవద్దు.

తిమ్మరుసయ్య—అయితే, తమరింటికి దయచెయ్యండి.

అచ్యుతదేవరాయడు—వెడతాను.

తిమ్మరుసయ్య—ఎల్లుండి పట్టాభిషేకం. ఇవాళా రేపూ తమరు తిప్పమ్మాదేవిగారి నగరికి వేంచెయ్యవద్దు.

అచ్యుతదేవరాయడు—చిత్తం, వెళ్ళను.

తిమ్మరుసయ్య—పట్టాభిషేక సమయాన, ఎల్లుండి, సభకి రావడమూ మానవద్దు.

అచ్యుతదేవరాయడు—చిత్తం, వస్తాను.

తిమ్మరుసయ్య—ఇక దయచెయ్యండి.

(అచ్యుతదేవరాయడు చేతులుదోయిలించుకుని, తిమ్మరుసయ్యకేసి మిడుతూమిడుతూ చూస్తూ వెనక వెనకగా వెళ్ళిపోతాడు)

తిమ్మరుసయ్య—పండితపుత్రులూ, రాజపుత్రులూ సాధారణంగా వొకటే కోవ.

(వెళ్లిపోతాడు)

పన్నెండో రంగం

•••○O○•••

(నాగమ్మ నగరు. నాగమ్మా లక్ష్మమ్మా కూచునీ వియ్యన్న నుంచునీ వుంటారు)

వియ్యన్న—మహాదేవరాయలవారూ, బేతాళరెడ్డిగారూ, కోదండపాణినాయనింగారూ, అక్కినీడుగారూ, వీరభద్రారెడ్డిగారూ ఏలినవారికోసం ప్రాణాలు విడిచి పెడతా మని భూమిముట్టుకుని శపథం చేశారు. ఇవాళ కోట అంతటా వారి ఫౌజులే కావలా.

నాగమ్మ—అయితే, మనకేమీ అడ్డులేదన్నమాట.

వియ్యన్న — నూరప్పనాయనింగారూ, చంద్రప్పనాయనింగారూ, వీరారెడ్డిగారూ, రామారాయణింగారూ తటస్థులు. సింహాసనం మొవ రెక్కగలిగితే వారిని సేవించడమే వారిపని. శరభయ్యనాయనింగారూ, వేమారెడ్డిగారూ, రుద్రప్పనాయనింగారూ, భీమారెడ్డిగారూ, శంక

రప్పనాయనయ్యవారూ, గాక్రీపతిరాయలవారూ తటస్థులుగా వుంటూ, కలపటం తప్పకపోతే, చివరికి మొగ్గు ఎటుంటే వారటు.

లక్ష్మమ్మ—ఇంచుకున్న విశేషం చిత్తగించారా? అసలు, అక్కడి మహామంత్రే యిదంతా నా కెందుకని తప్పించుకుని తిరుగుతున్నట్టు కనపడుతుంది. లేకపోతే, యీ తటస్థులంతా తిప్పమ్మగారి పక్షంగా వుండవలసినవారే కాదూ?

నాగమ్మ—అవునమ్మా, అవును, నాకొడుకు మీద మాత్రమే వారికి దయలేకపోయింది.

వియ్యన్న—తిప్పమ్మగారి పక్షంగా వొక్క సాంబశివ రాయలవారు మాత్రమే బాహాటంగా కనబడుతున్నారు. వీరప్పనాయనింగారు వారికి మద్దత్తు. ప్రతాప రాయలవా రొక్కరే అచ్యుతదేవరాయలవారి పట్టు. అచ్యుతదేవరాయలవారిది పైచెయ్యి అవుతుందన్న సూచనలు కనపడితే, చొక్కప్పనాయనింగారూ, నారాయణరెడ్డిగారూ, తిమ్మారెడ్డిగారూ, బుద్ధారెడ్డిగారూ, గోనారెడ్డిగారూ, పెంచులురెడ్డిగారూ, విజయరంగం నాయకులుగారూ, గోవిందరాయలవారూ వారి పక్షం అవుతారు. లేకపోతే, వారందరూ, చివరి కెవరు ప్రభువయితే వారిని కొలుచుకుంటారు.

లక్ష్మమ్మ—తమరు బాగా చిత్తగించాలి. అచ్యుత

దేవరాయలవారు ప్రభువు కాబోతున్నా రంటేనే. లేక పోతే, వారందరూ తిప్పమ్మగారి పక్షం మాత్రం కారు.

నాగమ్మ—బోధపడింది.

వియ్యన్న—పైగా, సాంబశివరాయలవారికి, అచ్యుత దేవరాయలవారి మీాది స్పర్థ యెక్కువగా వుంది. వారు వారిని నొక్కెయ్యడానికే ప్రయత్నిస్తున్నారు.

నాగమ్మ—అది చాలా మంచి సంగతి.

వియ్యన్న—చిన్న బావగారూ, అప్పన్నా సింహాసనం రెండు పక్కలా అంగరక్షకులై వుంటారు.

నాగమ్మ—ఏమంటాయూ లక్ష్మమ్మగారూ?

లక్ష్మమ్మ—అది మనకే అనుకూలం.

వియ్యన్న—ఈసన్నాహం యిలాజరుగుతూవుండగా, కొండారెడ్డిగారూ, కుమార శ్యామరాయలవారూ కూడా అయిపు లేరు.

నాగమ్మ—అయ్యో, యెలాగ లక్ష్మమ్మగారూ? నాయన అంటే కొండారెడ్డికి భగవంతుడే. కుమారశ్యామ రాయుడు నాకు తమ్మునికంటేయెక్కువ. వారేలేకపోతే—

లక్ష్మమ్మ—వారిసైన్యాలమాట యేమిటి తమ్ముడూ?

వియ్యన్న—వారి బలగాలు గుఱ్ఱాలెక్కడానికి సిద్ధంగా వున్నాయి. కొండారెడ్డిగారయినా, కుమార శ్యామరాయలవారైనా రాత్రి తెల్లవార్లూ నగరంలోనే.

వున్నట్టు వార్త వచ్చింది. అరుణోదయం అయింది, అంతే. వారు మరి కనపడ్డం లేదు.

నాగమ్మ—ఏమయినట్టూ?

వియ్యన్న—ఇళ్ళల్లోనూ తెలియదు. ఎవరికీ తెలియదు; అయినా, యెవరికీ ఆందోళన లేదు. అందరూ ఉత్సాహంగా వున్నారు.

నాగమ్మ—ఇక మన కేమి దారి?

లక్ష్మమ్మ—వారిసంగతి తెలిస్తేగదా భయమయినా, ప్రియమయినా? అయిపే లేనప్పు డెవరికి యేమిలాభమూ?

(అప్పు డతిరభసగా నీలమ్మ వస్తుంది)

నీలమ్మ—అత్తయ్యా, తిమ్మరుసయ్యవారు బాబయ్యగారికి వర్తమానం చేశారు. నంచున్న పాళంగా రమ్మని పంచకల్యాణిని పంపించారు.

నాగమ్మ—అన్నయ్య వేంచేశారా?

నీలమ్మ—వెళ్ళారు.

లక్ష్మమ్మ—వెళ్ళనివ్వండి మహారాణీ! వెడితే మన కేమి భయమూ? పాపారాయుడుగా రంటే వారి కెంతో విశ్వాసం, బెంగపెట్టుకోకండి.

నాగమ్మ—బెంగపెట్టుకోవద్దంటే, అదేమిటో, యిదేమిటో బోధపడితేనా? మీ రేమంటారు వియ్యన్నగారూ?

వియ్యన్న—బావగారు పాపారాయులవారిని పిలి

పించుకున్నా రంటే సత్యధర్మాలను ఆహ్వానించుకున్నా రన్నమాట, అది మనకు శ్రేయస్కరమే మహారాణీ!

(అప్పు డొక పరిచారిక వస్తుంది)

పరిచారిక—అమ్మా, ఫలాలతోనూ, మంగళ ద్రవ్యాలతోనూ నిండివుండిన పళ్ళేలతో తిప్పమ్మాదేవిగారి పరిచారికలు వచ్చి దర్శనం కోరుతున్నారు.

నాగమ్మ—(లక్ష్మమ్మతో) మంగళద్రవ్యాలతో—

లక్ష్మమ్మ—రప్పించండి. నువ్విలా రా తమ్ముడూ.

(లక్ష్మమ్మా, వియ్యన్నా పక్క గదిలోకి వెడతారు)

నాగమ్మ—తీసుకురా.

పరిచారిక—చిత్తం అమ్మా!

(పరిచారిక, తిప్పమ్మ పరిచారికలను వెంట బెట్టుకుని వస్తుంది. వాళ్లు మంగళద్రవ్యాలతో నిండివున్న పళ్లేలు నాగమ్మ ముందు ఉంచుతారు)

తిప్పమ్మపరిచారిక—అమ్మగారికి దండాలు. బుల్లి బాబుగారికి పట్టాభిషేకం. తిప్పమ్మాదేవిగారు, దయ చెయ్యవలసిం దని తమర్ని ప్రార్థిస్తున్నారు.

నాగమ్మ—ఇదే వచ్చా మని మనవిచెయ్యి.

తిప్పమ్మపరిచారిక—చిత్తం అమ్మా, దండాలు.

(వెళ్లిపోతారు లక్ష్మమ్మా, వియ్యన్నా వస్తారు.)

లక్ష్మమ్మ—బుల్లిబాబుకి పట్టాభిషేకమా? ఏబుల్లి బాబుకి?

నాగమ్మ—అదేమిటి, లక్ష్మమ్మగారూ?

లక్ష్మమ్మ—ఏమో చెప్పలేను. కృష్ణరాయబాబు కళ్లకు కట్టినట్టు కనపడుతున్నాడు.

నాగమ్మ—ఇంకెక్కడి బాబు తల్లీ?

లక్ష్మమ్మ—ఆమాట తమరు కాదనడం తిప్పమ్మగారిచేత అనిపించాలి. ఏమంటావు నీలం.

నీలమ్మ—(నాగమ్మకీ, లక్ష్మమ్మకీ పాదాభివందనం చేసి) అలా అనిపించగలిగేటట్టు నన్ను దీవించండి.

నాగమ్మ—వెళ్లిరా తల్లీ!

లక్ష్మమ్మ—ఈకళ్లతో చూస్తాం. మరి పద.

(నీలమ్మ వెళ్లిపోతుంది)

నాగమ్మ—ఇక బయలుదేరుదామా లక్ష్మమ్మగారూ?

లక్ష్మమ్మ—అవశ్యమూను. తమ్ముడూ!

వియ్యన్న—ఇదిగో, వెడుతున్నాను.

(ముగ్గురూ వెళ్లిపోతారు)

పదమూడో రంగం

(సభామంటపంలో ఒక గది. అందులో నాగమ్మా, లక్ష్మమ్మా కూచునివుంటారు. ఎదట నుంచునివియ్యన్న)

వియ్యన్న—చిత్తం మహారాణీ! మనవారి కందరికీ వుప్పందింది. ఎక్కడ వుండవలసినవా రక్కడ చేరు

కున్నారు. పాపారాయనుగారూ, కునాగభూపతి పేరిట సీలమ్మగారున్నూ—

నాగమ్మ—అవునో, గోవిందరాజయ్యగారి దగ్గిర సింహాసనానికి కుడిగా కనపడుతూనే వున్నారు.

లక్ష్మమ్మ—నీలమ్మని యెవరయినా గుర్తుపట్టగలరా?

వియ్యన్న—ఈ గది గుమ్మాన, సాయుధులై నుంచుని వున్న రంగప్పనాయనింగారూ, బలరామనాయనింగారూ, తిరుమల నాయనింగారూ, రాఘవరాయుల వారూ తమకు అంగరక్షకులు. ప్రపంచం తలకిందు లయినా, వారు, తమకు అపాయశంక అయినా కలగనివ్వరు.

నాగమ్మ—సంతోషం.

వియ్యన్న—సంకేతధ్వని కావడంతోనే మనవా రెక్కడ వున్న వా రక్కడ తమ పనులు ప్రారంభిస్తారు. ఎదటిపక్షంవారి చాకచక్యాన్ని పట్టి విధానంలోమార్పు వచ్చినా పని మాత్రం జరిగిపోతుంది.

నాగమ్మ—బాగుంది. మరి ఆభూతం మాట?

వియ్యన్న—తిమ్మరాయులవారు పీటలమీదకి వచ్చీ రావడంతోనే సేవకుడు ఆ భూతాన్ని కైదు చేసి—

లక్ష్మమ్మ—వారికి సంకెళ్ళు—మరిచావాతమ్ముడూ?

నాగమ్మ—నాయనా, అది చూస్తేగాని యీకళ్ళు చల్లబడవు. కుర్రకుంకకి పట్టబంధనానికి బదులు నిగళ

బంధనం కావాలి.

వియ్యన్న—చిత్తం అమ్మా! తిమ్మరాయలవారిని బావగారు వారిదగ్గిరనుంచి పీటలమీదికి తీసుకువస్తారు. వెంటనే నేను వారిని కైదుచేసి, ఆ గది తలుపులు బిగిస్తాను. అంతా అయినాక, సంకెళ్ళతో వారిని—తిమ్మరాయలవారినిన్నీ.

నాగమ్మ—చాలు నాయనా!

లక్ష్మమ్మ—తమ్ముడూ, దయాదాక్షిణ్యాలు మరిచిపో, ఏ సంకోచమూ దగ్గిరికి రానివ్వకు. హృదయం మహారాణీ పాదాల దగ్గిర వుంచేసి మరీ వెళ్ళు.

వియ్యన్న—ఇదివరకే చేశా నది యెరగవా అక్కా?

నాగమ్మ—ఎంతమాట సెల విప్పించారు నాయనా! తమరు బ్రాహ్మణోత్తములు, తమ పాదాలు కడిగి, శిరస్సున చల్లుకోవలసినవాళ్ళం మేము.

లక్ష్మమ్మ—అంతపని మావల్ల అయినప్పటి మాట అది. తమ్ముడూ, ఇక నువ్వు వెళ్ళు.

వియ్యన్న—మహారాణీ, తమ దాసీలు నలుగురు గుమ్మాన వున్నారు. వాళ్ళు ఎప్పటి కప్పుడు సభలో జరుగుతూ వున్నది తమకు నివేదించుకుంటూ వుంటారు. మరి నాకు సెల విప్పించండి.

నాగమ్మ—మంచిది నాయనా!

పద్నాలుగో రంగం

(సభామంటపాన మరోచోట మరోగది. రుక్కుమ్మా, రాజవేషంతో వున్న తిమ్మరాజుని వొడిలో వుంచుకుని తిప్పమ్మా కూచుని వుంటారు. తిమ్మరుసయ్యా ఎదట నుంచుని వుంటాడు)

తిమ్మరుసయ్యా — నలభై సంవత్సరాల నుంచీ ముహూర్తా లుంచుతున్నారు, ఇంతవరకూ యిలాంటి ముహూర్తం వుంచి యెరగమంటారు మన సిద్ధాంతిగారు.

తిప్పమ్మ—అబ్బాయి జీవితం జగజ్జేగీయమానంగా వుంటుందని మొదణ్ణుంచీ నే నంటూనే వున్నాను. ముహూర్తం అందుకు తగ్గదే దొరకుతుంది వింతయేమిటి?

తిమ్మరుసయ్యా—బుల్లిబాబుగారి చరిత్ర విలక్షణంగా వుంటుందని నేనూ యెరుగుదును.

తిప్పమ్మ—అవునుగదా?

తిమ్మరుసయ్యా—ఇంతే కాదు, దానికాకారణమున్నూ నే నెరుగుదును.

తిప్పమ్మ—అదేమిటో సెలవిప్పించి నన్ను కూడా సంతోషపెట్టండి.

తిమ్మరుసయ్యా—అది తమపోషకత్వమే. మరేముందీ?

తిప్పమ్మ—తమ రెప్పుడూ భారం అంతా నామీదే

వుంచుతూ వుంటారు. నాదగ్గిర వున్న విశేషం యేమిటీ?

తిమ్మరుసయ్య—నే నొక్కణ్ణేనా యీమాట అనడం? సామ్రాజ్యంఅంతటా యిదేమాట. ఒక్కటి చిత్తగించండీ. నగరంలోనే కాక, సామ్రాజ్యం అంతటా యుగంధర ప్రజ్ఞావంతులైన సరదార్లూ, మండలేశ్వరులూ వేలున్నారు. విజయనగరసామ్రాజ్యవైభవం చూసి కుమిలిపోయే పర రాజులున్నూ అనేకు లున్నారు; కాని, వీరనరసింహ రాయలవారు కైలాసానికి వేంచేసి పదిహేను దినాలైనా వొక్కడైనా తల యెత్తగలిగాడా? ఒక్కడైనా యుద్ధం ప్రకటించగలిగాడా? తమ ఓజస్వితకు ఇంతకంటే మరేమి నిదర్శనం కావాలీ?

తిప్పమ్మ—పేరు నాది. తమర్ని చూసీ, తలుచుకునీ, అందరూ కుక్కినపే లయి వున్నారు.

తిమ్మరుసయ్య—తమమాట కొట్టెయ్యలేను. అయితే తమ సామర్థ్యంపట్టేగదా నా తెలివితేటలకు వినియోగం?

(అప్పు డొక దాసి వస్తుంది)

దాసి—వేళ కావస్తూ వున్నదని సిద్ధాంతిగారు మనవి చేసుకుంటున్నారు. పురోహితులవారు ద్వారాన వేచివున్నారు, మహారాణీ!

తిమ్మరుసయ్య—అమ్మా, బుల్లిబాబుగారిని తమరూ, అమ్మాయీ దీవించి పంపించండీ.

తిప్పమ్మ—ఇలా రా తండ్రీ! (వొడిలోవున్న తిమ్మ రాజుని తన యెదట అభిముఖంగా నిలువుకుంటుంది)

తిమ్మరుసయ్య—బాబూ, బాబయ్యమ్మగారికి నమస్కారాలు మనవిచెయ్యండి.

తిమ్మరాజు—(చేతులు జోడించుకుని) నమస్కారాలు విన్నవించుకుంటున్నాను.

తిప్పమ్మ—నాకూనా, చక్రవర్తివై అఖండవైభవాలనుభవించు.

తిమ్మరుసయ్య—బాబూ, అమ్మగారికిన్నీ నమస్కారాలు సమర్పించండి.

తిమ్మరాజు—(తల్లి యెదట నుంచుని చేతులు దోయిలించుకుని) నమస్కారాలు సమర్పించుకుంటున్నాను.

రుక్కమ్మ—నాతండ్రీ, చక్రవర్తివై, మంచి ముహూర్తాన కుమాళ్ల తండ్రివై నూరేళ్లు వర్ధిల్లు.

తిప్పమ్మ—బాబూ, మహామంత్రులవారికి కూడా నమస్కారాలు చెప్పాలో.

తిమ్మరుసయ్య—అమ్మా, అది చాలా అనుచితమైన పని. ప్రభువు ఎంత చిన్న లయినా, మంత్రి బ్రాహ్మడే అయి, పెద్దకూడా అయినా నమస్కరించడం శాస్త్ర సమ్మతం కాదు. బాబూ! దయచెయ్యండి.

(తిమ్మరుసు తిమ్మరాజుని తీసుకుని బయలుదేరి వెళ్ళిపోతాడు. తెరలో "మహాగ్నే, అగ్నె వర్చాః" అంటూ స్వస్తి ప్రారంభం అవుతుంది. అప్పుడు అతి రభసంతో ముందు వియ్యన్నా, తరవాత నలుగురు సైనికులూ వస్తారు. వారిని చూసి తిప్పమ్మా, రుక్కమ్మా "ఓ, ఓ" అంటూ కంగారుపడుతూ లోనికిపోతారు)

వియ్యన్న—(అతిగంభీరంగా నుంచుని, చురున కత్తి దూసి, తిప్పమ్మ కేసి తీక్ష్ణంగా చూస్తూ) నోరెత్తవద్దు. మీరు మా ఖైదీలు. కదిలా రంటే పుచ్చె లెగిరిపోతాయి. (సైనికులను చూసి) వీరికి సంకెళ్ళు తగిలించి, గుండెలకు బల్లేలు గురిపెట్టి మీరు లోపల వుండండి.

(వియ్యన్న బయటికి వెళ్ళిపోతాడు)

పదిహేనో రంగం

(నాగమ్మగది. నాగమ్మా లక్ష్మమ్మా కూచునివుంటారు)

నాగమ్మ—అలా చూశారా లక్ష్మమ్మగారూ?

లక్ష్మమ్మ—చూశా చూశా, నిక్కడ పురోహితులూ అక్కడ వియ్యన్నా వొక్కమాటే సంకల్పం చేశారు.

నాగమ్మ—అదిగో, అదిగో, కత్తి దూశారు వియ్యన్నగారు.

తెరలో

హర! మహా—దే—వ!

ఒకదాసి—(వచ్చి) మహారాణీ,మహారాణీ! వియ్యన్న బాబుగారు, వొళ్ళు తెలియని ఆవేశంతో కత్తిదూసి సింహానాదం చేశారు. అదేమిట్లో, యెందుకో తెలియక అందరూ తెల్లబోయి చూస్తున్నారు. (వెళ్ళిపోతుంది)

తెరలో

కిల్ల ల్ల ల్ల ల్ల ల్లా

రెండోదాసి—(వచ్చి) మహారాణీ, మహారాణీ, వియ్యన్న బాబుగారు సింహానాదం చెయ్యగానే నీలమ్మ గారు కెవ్వున కేకవేసి తిమ్మరాజుగారిమీాది కురికారు. అది చూసి సాంబశివరాయలవారు నీలమ్మగారి మీాది కురికారు. (వెళ్ళిపోతుంది)

నాగమ్మ— } అయ్యో!
లక్ష్మమ్మ— }

మూడోదాసి—(వచ్చి) మహారాణీ, మహారాణీ, పాపారాయలవారు, విసిరికొట్టి సాంబశివరాయలవారి కుడిచెయ్యి జబ్బల్లోకి నరికేశారు. వెంటనే అప్పన్నదొర గారు జుట్టుపట్టుకుని సాంబశివరాయలవారిని వెనక్కి యీాడ్చేసి గుండెలమీాద కూచున్నారు. (వెళ్ళిపోతుంది)

నాగమ్మ—నీలమ్మేమయిందో కదా లక్ష్మమ్మగారూ!

నాలుగోదాసి—(వచ్చి) మహారాణీ, మహారాణీ! నీలమ్మగారు పొడిచిన పోటుకి తిమ్మరాజుగారి కుడిభుజం

దూసుకుపోయింది. (వెళ్ళిపోతుంది)

లక్ష్మమ్మ—అయ్యో, పోటుతప్పిపోయింది, యేమి దారి నాగమ్మగారూ!

మొదటిదాసి—(వచ్చి) మహారాణీ, మహారాణీ! తోటకూరకాడలాగ వాలిపోయిన తిమ్మరాజుగారిని తిప్పమ్మాదేవిగారూ, కోడలుగారూ వున్న గదిలోకి గెంటి, వియన్నబాబుగారు, విడిపించడానికి వచ్చినవారి నందరినీ నరుకుతున్నారు. (వెళ్లిపోతుంది)

లక్ష్మమ్మ—ఆభూతానికి కది చాలదు, అందరికీ సంకెళ్లు వెయ్యాలి.

నాగమ్మ—సంకెళ్ళు వెయ్యడంతో సరిపోనిస్తానా—

రెండోదాసి—(వచ్చి) మహారాణీ, మహారాణీ! తోసుకుంటూవచ్చి అచ్యుతదేవరాయలవారు సింహాసనం ఆక్రమించుకున్నారు. జగ్గారాయలవారు వారిమీదికి లంఘించారు. ప్రతాపరాయలవారు జగ్గారాయల వారిమీద కురికారు. ఇద్దరూ మదపుటేనుగుల్లాగ కుమ్ము కుంటున్నారు. (వెళ్లిపోతుంది)

తెరలో

పృథ్వీవృత్తం

సుధీమధురవాక్సుధాసుముఖ! నాగామాంబాసుతా!

నాగమ్మ—ఆ, లక్ష్మమ్మగారూ!

మూఁడోదాసి—(వచ్చి) మహారాణీ, మహారాణీ! గోవిందరాజుబాబయ్యా, అప్పన్నదొరగారూ వచ్చి కల్లెర్రజెయ్యగా, అచ్యుతదేవరాయలవారు సింహాసనం దిగి తెల్లపోతూ నుంచున్నారు. (వెళ్లిపోతుంది)

తెరలో

సుధీమధురవాక్సుధాసుముఖ! నాగమాంబాసుతా
మధుప్రసవసాయకస్మయ విరామరమ్యాకృతీ!
దధీచ, విధు, కామధు, గ్ధనద, దుగ్ధసింధుప్రథా
వధీరణపరాయణోజ్జ్వల వదాన్యతాలంకృతా!”

నాలుగోదాసి—(వచ్చి) మహారాణీ, మహారాణీ, వందిమాగధులు మహోల్లాసంతో లేచి బాబయ్య గారిని కీర్తిస్తున్నారు. అదేమిటో, యెందుకో తెలియక అందరూ ఆశ్చర్యచకితులై ఉబ్బెత్తుగా లేచినుంచున్నారు. (వెళ్లిపోతుంది)

నాగమ్మ—ఏమి టంటారు లక్ష్మమ్మగారూ?

లక్ష్మమ్మ—కృష్ణరాయబాబు బతికివున్నారు మహారాణీ! క్షణానికో క్షణానికో—

తెరలో

క॥ శ్రీవేంకటేశ పదప
ద్మావేశిత సదయహృదయ! హారనిటల నట
త్పావక పరిభావి మహః
ప్రావృతనిఖిలేశ! కృష్ణరాయ మహీశా!

మొదటిదాసి—(వచ్చి) మహారాణీ, మహారాణీ! అక్కడి మహామంత్రి తిమ్మరుసయ్యవారు చేతులు కట్టుకుని ద్వారాభిముఖంగా తిరిగి నిశ్చలంగా నుంచున్నారు. అచ్యుతరాయలవారు ఎందుకో అడుగు ముందుకి వెయ్యబోయారుగాని గోవిందరాజు బాబయ్యని చూసి ఆగిపోయారు.

(వెళ్లిపోతుంది)

నాగమ్మ—ఆయన పేరు వినాటప్పటికి ప్రాణా లెగించిపోయాయి వెర్రినాయనకు.

లక్ష్మమ్మ—మాతమ్ము డింకా—

రెండోదాసి—(వచ్చి) మహారాణీ, మహారాణీ! కొండారెడ్డిగారూ, కుమారశ్యామరాయలవారూ అశ్వారూఢులై వచ్చి, గుర్రాలను ద్వారాభిముఖంగా తిప్పి, వాటిమీదే అలాగే వుండిపోయారు.

లక్ష్మమ్మ—అమ్మయ్యా, కృష్ణరాయబాబు దయచేశా రన్నమాటే, సందేహం లేదు మహారాణీ!

తెరలో

జయము, జయము శ్రీకృష్ణదేవరాయ సార్వభౌమా జయము, జయము!

సీ. తోలఁగఁగ ధూమకేతుక్షోభ జనులకు,
నతివృష్టి దోషభయంబు వాయ,

కంటకాగమభీతి గడప, నుద్ధత భూమి
　　భృత్కంటకంబెల్ల నెత్తువడగ,
మాయ నఘనస్ఫూర్తి మరుభూములందును
　　నెల మూడు వానలు నిండ గురియ
ఆబాలగోపాల మఖిల సద్వ్రజమును
　　ఆనందమున మన్కి నతిశయిల్ల,
గీ. జనుల కెల్లను రామరాజ్యంబుగాగ,
ధారుసత్త్వాఢ్య! యీశ్వర నారసింహ
భూవిభుని కృష్ణరాయ! అభ్యుదయ మొంది
పెంపుమీరగ ధాత్రి పాలింపుమయ్య!

మూడోదాసి— (వచ్చి) మహారాణీ, మహారాణీ! భద్రగజా రూఢులై శ్రీకృష్ణరాయబాబు వేంచేశారు. (వెళ్ళిపోతుంది)

నాగమ్మ—నానాయనే వచ్చాడా! నాతండ్రేవచ్చాడా!

లక్ష్మమ్మ—ఇలా దయచెయ్యండి మహారాణీ, నేను మనవిచేసుకోలేదూ, కృష్ణరాయబాబు బతికే వున్నారనీ!

నాలుగోదాసి—(వచ్చి) మహారాణీ, మహారాణీ! బాబయ్య చక్కంగా చూస్తున్నారు. గజా వరోహణం చేసి దయచేస్తున్నారు. (వెళ్ళిపోతుంది.)

లక్ష్మమ్మ—మహారాణీ, అరిగో, కృష్ణరాయబాబు, చుక్కల్లో చంద్రుడు లాగ మెరిసి పోతున్నారు. ఓహో,

డీహాలో, సామంత మండలేశ్వరులూ, పరదారులూ, పడవాళ్ళూ, రాజబంధువులూ ఎక్కడివా గక్కడ మోకరిల్లుతున్నారు.

నాగమ్మ—అమ్మయ్యా, కళ్లు చల్లబడ్డాయి లక్ష్మమ్మ గారూ! నా నాయన్ని వొక్కమాటు పొదివి పట్టుకుంటేగాని వుండలేను, పదండి, లక్ష్మమ్మగారూ!

మొదటిదాసి—(వచ్చి) మహారాణీ మహారాణీ, సాంబశివరాయలవారు విసిరిన కత్తి నీలమ్మగారికి డొక్కలో దూసుకు పోయింది. అయినా కృష్ణరాయ బాబు దయచేశారని తెలియగానే వుబ్బెత్తుగా లేచి, తండ్రి గారిని అనుకుని తూల్తూ తూల్తూ దయచేస్తున్నారాకు.

నాగమ్మ—(మండిపడుతూ) ఆ, నాచిట్టితల్లికే గాయం అయిందా? ఇక సహించడానికి వీలులేదు. కుళ్ళబొడిపించి సాంబిగాణ్ణి ప్రాణాలతో వుప్పుపాతర వేయిస్తాను. నాసవతినీ, తిమ్మరాజుగాణ్ణీ చంద్రగిరికోటలో ఖైదు చేయించి, బతికివున్నంతకాలమున్నూ ముప్పతిప్పలూ పెట్టి యేడిపించేస్తాను, లేకపోతే, నాపేరు నాగమ్మకాదు, చూసుకోండి.

(నాగమ్మా లక్ష్మమ్మా దురుసుగా వెళ్ళిపోతారు)

సమాప్తం

1935 ప్రబుద్ధాంధ్ర నుంచి